



REPUBLIČKI ZAVOD ZA SOCIJALNU ZAŠTITU

DECA U SISTEMU SOCIJALNE ZAŠTITE 2017.

Beograd, septembar 2018.

Lista skraćenica

CSR – Centar za socijalni rad

MRZBSP – Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja

RZS – Republički zavod za statistiku

RZSZ – Republički zavod za socijalnu zaštitu

NSP – Novčana socijalna pomoć

TNP – Pravo na pomoć i negu drugog lica

RS – Republika Srbija

EU – Evropska Unija

UN – Ujedinjene nacije

AP KiM – Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija

MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova

SIPRU – Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva

JLS – Jedinica lokalne samouprave

ZSZ – Zakon o socijalnoj zaštiti

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	4
DECA U SISTEMU SOCIJALNE ZAŠTITE – OPŠTI POKAZATELJI.....	5
DECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA.....	11
DECA ŽRTVE NASILJA U PORODICI.....	21
DECA SA PROBLEMIMA U PONAŠANJU.....	28
DECA IZ PORODICA U KRIZI	37
DECA SA SMETNJAMA U RAZVOJU.....	43
MATERIJALNO UGROŽENA DECA.....	48
IZDACI ZA DEČIJU ZAŠTITU IZ BUDŽETA REPUBLIKE SRBIJE.....	54

PREDGOVOR

„Deca u sistemu socijalne zaštite u 2017.“ je peti po redu izveštaj u kojem se predstavljaju statistički podaci o deci u sistemu socijalne zaštite (prvi izveštaj je objavljen 2013. godine). Kao i prethodna, ovo izdanje sadrži tabele i grafikone sa aktuelnim statističkim podacima o deci u različitim oblastima socijalne zaštite.

Izveštaj je nastao kao rezultat sagledavanja potreba korisnika, odnosno namere da se putem statističkih podataka omogući uvid u efekte koje sistem socijalne zaštite postiže kada je reč o položaju dece u društvu. Sagledavanjem potreba korisnika i praćenjem podataka o postupcima, merama i uslugama iz domena socijalne zaštite, omogućava se planiranje i unapređenje socijalne zaštite, odnosno kreiranje i sprovodenje politika usmerenih na otklanjanje nejednakosti i posledica socijalne isključenosti.

U izveštaju su prikupljeni i objavljeni statistički podaci o deci iz sledećih institucija: ustanove socijalne zaštite – centri za socijalni rad, ustanove za smeštaj, Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Republičkog zavoda za statistiku.

Izveštajem su prikazani statistički podaci iz sledećih oblasti:

1. Deca u sistemu socijalne zaštite – opšti pokazatelji
2. Deca bez roditeljskog staranja
3. Deca žrtve nasilja u porodici
4. Deca sa problemima u ponašanju
5. Deca iz porodica u krizi
6. Deca sa smetnjama u razvoju
7. Materijalno ugrožena deca
8. Izdaci za dečiju zaštitu iz budžeta Republike Srbije

Za analizu stanja, donošenje odgovarajućih mera i praćenje njihove realizacije neophodno je sistemsko obezbeđivanje statističkih pokazatelja i njihovo unapređivanje. Republički zavod za socijalnu zaštitu posvećen je izgradnji održivog institucionalnog okvira za praćenje položaja dece u sistemu socijalne zaštite, a ova publikacija je doprinos toj nameri.

Izveštaj je namenjen zainteresovanoj javnosti sa namerom da ukaže na probleme koji iziskuju delovanje sistema socijalne zaštite i društva u celini, te da podstakne buduća pojedinačna i primenjena istraživanja i produbljene analize.

U Beogradu, septembra 2018.

Direktor

Božidar Dakić

DECA U SISTEMU SOCIJALNE ZAŠTITE – OPŠTI POKAZATELJI

Sistem socijalne zaštite dece u Srbiji, u skladu sa osnovnim principima Konvencije UN o pravima deteta i sa načelima na kojima se zasnivaju relevantni zakoni u Srbiji, a posebno Porodični zakon, Zakon o socijalnoj zaštiti i Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, orijentisan je na ostvarivanje minimalne materijalne sigurnosti i nezavisnosti, otklanjanje posledica socijalne isključenosti i prevenciju i saniranje posledica zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije. Utemeljenje ciljeva sistema socijalne zaštite nalazi se u Ustavom Republike Srbije garantovanim pravima: pravu na život, opstanak i razvoj, pravu na poštovanje najboljeg interesa deteta, pravu na jednak tretman, odnosno nediksriminaciju, i pravu na uvažavanje mišljenja deteta, odnosno na participaciju deteta.

Deca su korisnici prava i usluga u sistemu socijalne zaštite kada su im usled životnih okolnosti ugroženi zdravlje, bezbednost i razvoj, odnosno ako je izvesno da bez podrške sistema socijalne zaštite ne mogu da dostignu optimalni nivo razvoja.

Ciljevi socijalne zaštite uopšte, a time i socijalne zaštite dece, ostvaruju se pružanjem usluga socijalne zapitite i aktivnostima koje predupređuju, umanjuju ili otklanjaju zavisnost od socijalnih službi.

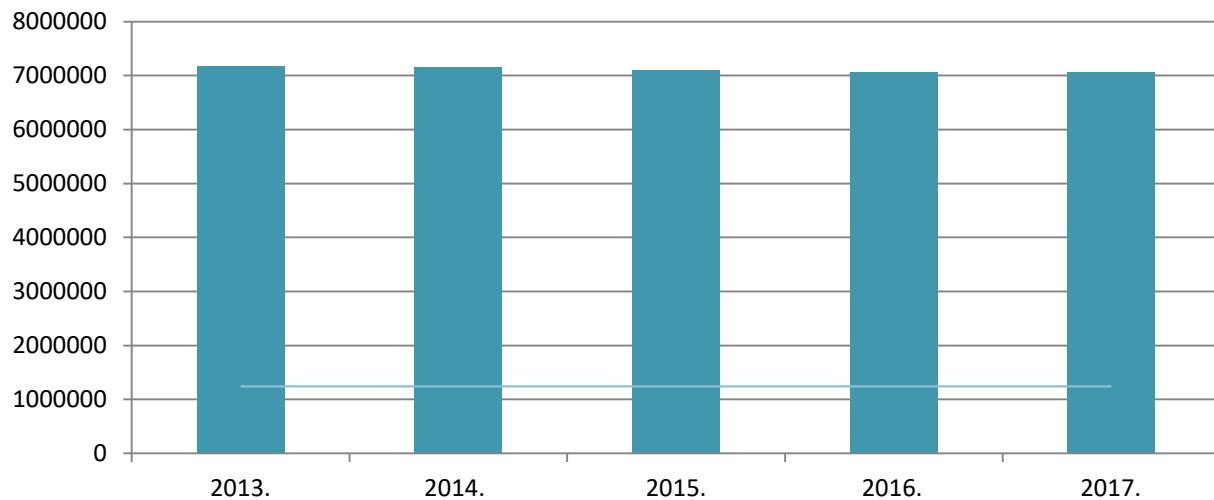
Pregled najvažnijih zapažanja:

- Demografska slika Srbije je obeležena trendovima depopulacije i demografskog starenja koji su posledica negativnog prirodnog priraštaja i negativnog migracionog salda. Broj stanovnika u Srbiji se, između dva Popisa stanovništva RS (Popis 2002. i 2011. godine), kontinuirano smanjuje, a rezultati Procene stanovništva RZS za 2017. godinu ukazuju na nastavak ovih trendova i u periodu nakon poslednjeg Popisa stanovništva. Broj dece u Srbiji se takođe kontinuirano smanjuje, a rezultati statističkih procena i projekcija ukazuju na nastavak ovog trenda i u 2017. godini (Grafikon 1).
- U Srbiji je, prema Proceni RZS, u 2016¹. godini bilo 1.223.628 dece, dok je udeo dece u ukupnoj populaciji Srbije 17,3%, što Srbiju svrstava među zemlje sa dominantno starijim stanovništvom – prosečna starost ukupnog stanovništva u Republici Srbiji konstantno raste. Proces starenja stanovništva posledica je sve manjeg udela mладог stanovništva (od 0 – 14 godina) u ukupnom stanovništvu.
- Za razliku od demografskih procesa u opštoj populaciji, u sistemu socijalne zaštite, prema podacima centara za socijalni rad, broj dece u periodu 2013 – 2017. godine kontinuirano raste. U opštoj populaciji dece u Srbiji se od 2013. do 2017. godine broj dece smanjio za 4%, dok je u istom periodu broj dece u sistemu socijalne zaštite porastao za 7,9%.

¹ U trenutku izrade izveštaja, nisu bili dostupni podaci Procene stanovništva za 2017. godinu

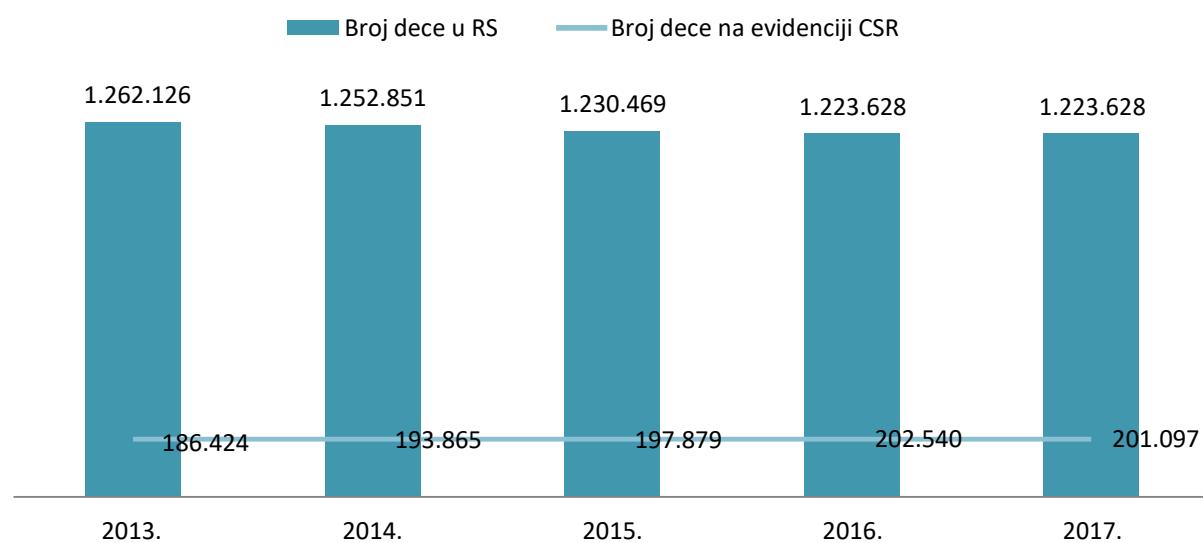
- U 2017. godini na evidenciji CSR je ukupno 201.097 dece (Grafikon 2). Udeo dece korisnika sistema socijalne zaštite u opštoj populaciji dece u RS iznosi 16,4%, odnosno svako šesto dete u Republici Srbiji nalazi se na evidenciji CSR. Visoka zastupljenost dece u sistemu socijalne zaštite ukazuje na potrebe najranjivijeg dela populacije za uslugama socijalne zaštite, odnosno na potrebu za planiranjem usluga i proširenjem kapaciteta, dostupnosti i resursa sistema socijalne zaštite (Grafikon 3).
- Dok starosna struktura svih korisnika CSR korespondira starosnoj strukturi opšte populacije, zabeležene su razlike kad je reč o deci. Udeo dece u ukupnom broju korisnika CSR u 2017. godini iznosi 27,3%, dok je udeo dece u ukupnom stanovništvu Srbije manji (Grafikon 4). Ovaj nalaz potvrđuje da su deca najranjivija kategorija stanovništva Srbije.
- Kad je reč o regionalnoj distribuciji dece korisnika CSR (Grafikon 5), prisutne su varijacije. Najveći udeo dece u ukupnom broju korisnika je u regionu Kosova i Metohije i u 2017. godini iznosi 34,9%, dok je najmanji udeo dece u regionu Šumadije i Zapadne Srbije i iznosi 26,3%.
- Polna struktura dece na evidenciji CSR prati polnu strukturu dece u ukupnoj populaciji RS, što je nastavak petogodišnjeg trenda (Grafikon 6).
- Uzrasna struktura dece na evidenciji CSR, takođe ne pokazuje veća odstupanja od strukture u ukupnoj populaciji dece. U 2017. godini, kao i u prethodne tri godine, u strukturi dece prema uzrastu, najveći je udeo dece osnovnoškolskog uzrasta 48% (Grafikon 7), dok je udeo dece uzrasta do 6 godina i dece 15 – 17 godina približan.
- Na evidenciji CSR je kontinuirano najveći udeo dece evidentirane kao socio – materijalno ugrožena deca. U 2017. godini udeo ove korisničke grupe dece iznosio je 52,9% (Grafikon 8). Deca iz ove korisničke grupe koriste različite vidove materijalne pomoći koje se finansiraju iz republičkog ili lokalnog budžeta (novčana socijalna pomoć, dečiji dodatak i jednokratne novčane socijalne pomoći).

Grafikon 1 – Stanovništvo i broj dece u populaciji Republike Srbije, 2013 - 2017.



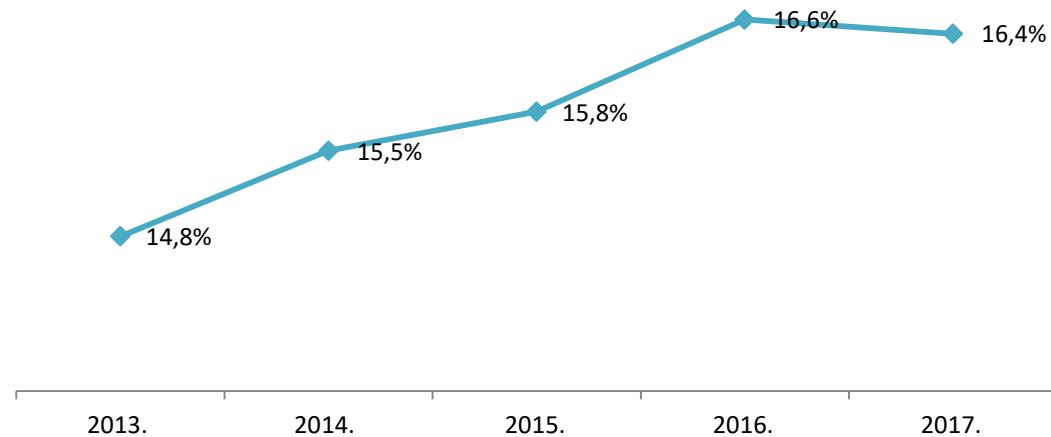
Izvor: Procene stanovništva RZS

Grafikon 2 - Deca obuhvaćena sistemom socijalne zaštite, 2013 – 2017.



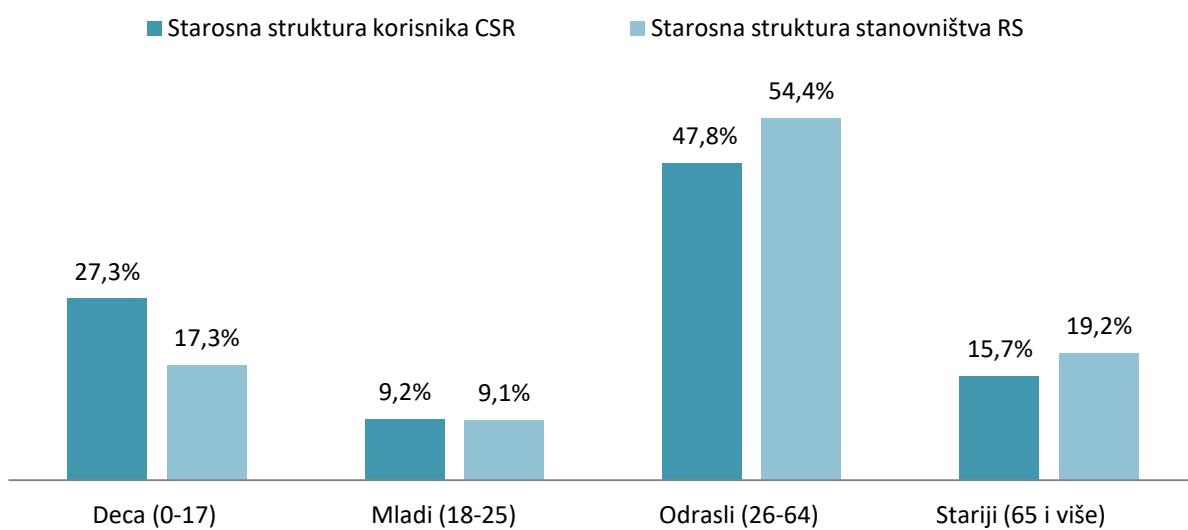
Izvor: Procene stanovništva, Izveštaji CSR

Grafikon 3 - Udeo dece korisnika socijalne zaštite u populaciji dece u Srbiji, 2013 - 2017. (u %)



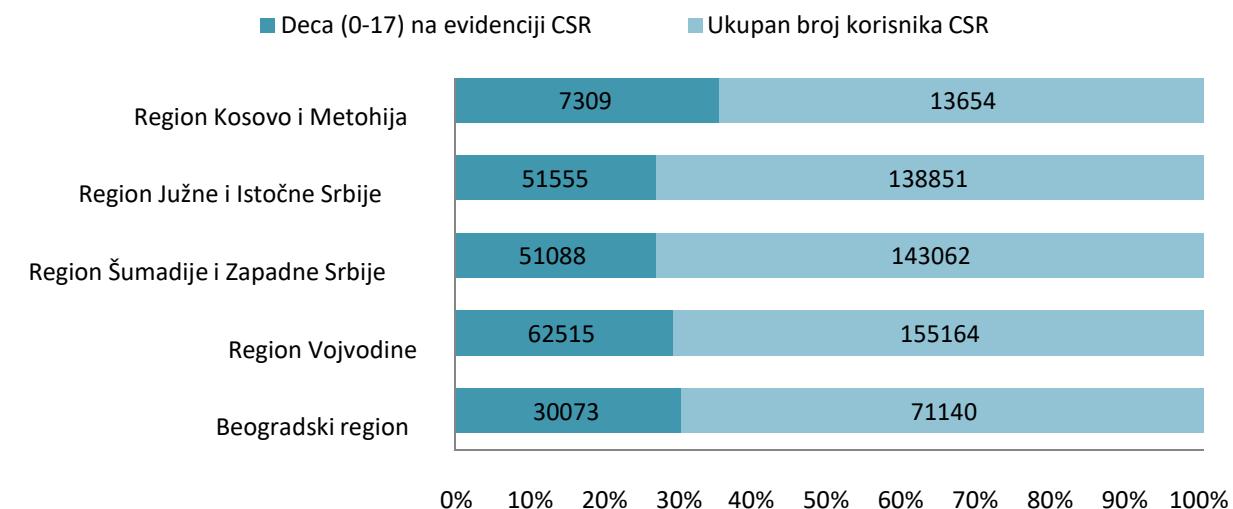
Izvor: Procene stanovništva, Izveštaji CSR

Grafikon 4 – Starosna struktura korisnika CSR i struktura stanovništva RS u 2017. (u %)



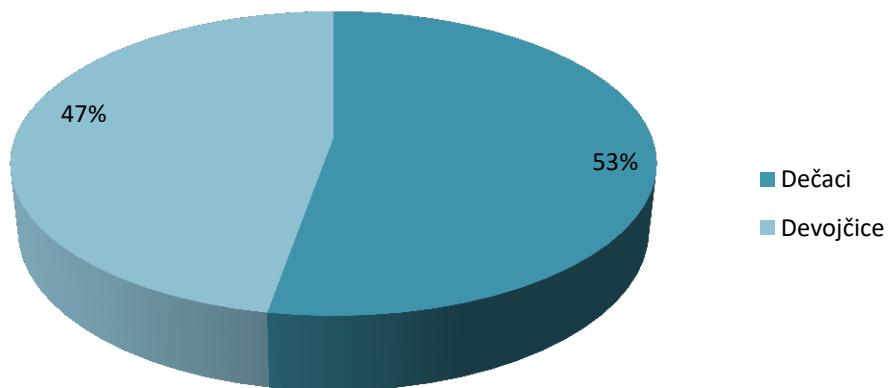
Izvor: Izveštaji CSR, Procena za 2016. godinu RZS

Grafikon 5 – Broj dece i ostalih korisnika na evidenciji CSR prema regionima u 2017.



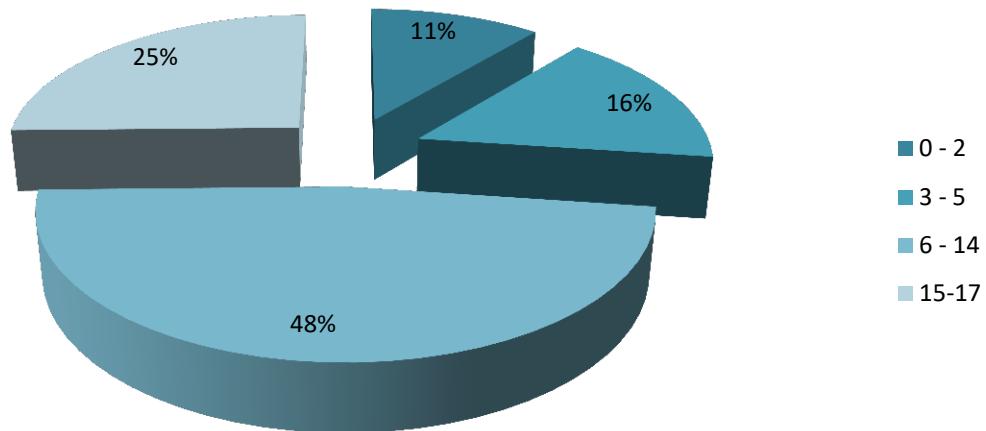
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 6 – Polna struktura dece korisnika CSR, 2017. (u %)



Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 7 – Struktura dece korisnika CSR prema uzrastu, 2017. (u %)



Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 8 – Deca na evidenciji CSR prema korisničkim grupama, 2017. (u %)



Izvor: Izveštaji CSR

DECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Detetom bez roditeljskog staranja smatra se: dete koje nema žive roditelje, dete čiji su roditelji nepoznati ili je nepoznato njihovo boravište, dete čiji su roditelji potpuno lišeni roditeljskog prava, odnosno poslovne sposobnosti, dete čiji roditelji još nisu stekli poslovnu sposobnost, dete čiji su roditelji lišeni prava na čuvanje i podizanje odnosno vaspitanje deteta i dete čiji se roditelji ne staraju o detetu ili se staraju o detetu na neodgovarajući način². Deca bez roditeljskog staranja uživaju posebnu društvenu zaštitu. Osnovni vidovi zaštite dece bez roditeljskog staranja su:

- *Starateljstvo*
- *Smeštaj u drugu porodicu*
- *Smeštaj u ustanovu*
- *Usvojenje*

Starateljstvo

Starateljstvo u pravnom sistemu Republike Srbije predstavlja poseban oblik porodično pravne zaštite namenjen deci bez roditeljskog staranja i deci kojoj je u određenim životnim okolnostima potrebno pravno zastupanje koje ne mogu da obezbede roditelji, odnosno punoletnim osobama koje su lišene poslovne sposobnosti³. Starateljstvo ne podrazumeva nužno neposredno staranje o licu koje je pod starateljstvom, već je u pitanju pravno zastupanje i preduzimanje raznovrsnih aktivnosti za zaštitu prava lica pod starateljstvom u skladu sa njegovim interesima. Za staratelja se prvenstveno postavljaju supružnik, srodnik ili hranitelj deteta ili odrasle osobe kojoj je potrebna starateljska zaštita, osim ako to nije u suprotnosti sa njegovim/njenim interesima (čl. 126, st. 2). Centar za socijalni rad, koji u Srbiji vrši poslove organa starateljstva, može odlučiti da, u skladu sa interesom korisnika, licu pod starateljstvom ne postavlja staratelja, nego da dužnost staratelja vrši neposredno, za šta se zadužuje jedan od radnika organa starateljstva (čl. 131, st. 1).

Smeštaj dece bez roditeljskog staranja

Deci bez roditeljskog staranja obezbeđuje se smeštaj u cilju daljeg nesmetanog razvoja, povratka u biološku porodicu i osamostaljivanja. Tri su osnovna vida smeštaja dece bez roditeljskog staranja:

1. *Porodični smeštaj, odnosno smeštaj u hraniteljsku porodicu*
2. *Smeštaj u ustanovu za decu i mlađe*
3. *Neformalni smeštaj, smeštaj u drugu porodicu po odluci organa starateljstva. Za razliku od prva dva vida smeštaja koji podrazumevaju izdvajanje iz biološke porodice, odnosi se na decu koja se u postaku starateljske zaštite smeštaju kod srodnika staratelja.*

² Porodični zakon – član 113. Tačka 3

³ Porodični zakon - član 124

Porodični smeštaj – hraniteljstvo

Hraniteljstvo je mera zaštite deteta bez roditeljskog staranja, odnosno deteta sa roditeljskim staranjem koje privremeno ne može da živi sa svojim roditeljima; deteta koje ima smetnje u psihofizičkom razvoju ili poremećaj ponašanja. Detetu na hraniteljstvu obezbeđuje se, u skladu sa zakonom, adekvatan oblik hraniteljstva i hraniteljska porodica u skladu sa njegovim specifičnim potrebama i ostvarivanjem njegovog najboljeg interesa. Zasnivanjem hraniteljstva uspostavlja se odnos između deteta i hranitelja koji odgovara odnosu dete - roditelj. Hranitelji preuzimaju neposrednu brigu o detetu i imaju dužnost da se staraju o njegovom zdravlju, razvoju, vaspitanju i obrazovanju, a u cilju njegovog osposobljavanja za samostalan život i rad. U hraniteljskoj porodici deca mogu da budu privremeno, dok se ne reši problem u biološkoj porodici, ali i duže, dok se ne osamostale.

Hraniteljstvo je u najboljem interesu deteta ukoliko:

- *Predstavlja odgovor na potrebe deteta za bezbednošću, fizičkim, zdravstvenim, emocionalnim i socijalnim razvojem, vaspitanjem i obrazovanjem;*
- *obezbeđuje trajnost odnosa i veza sa porodicom porekla i drugim osobama važnim za dete;*
- *u najvećoj mogućoj meri obezbeđuje uslove za prevladavanje zastoja u razvoju i optimalan razvoj deteta.*

Smeštaj u ustanovu socijalne zaštite

Usluge domskog smeštaja pružaju se deci i mladima čije se potrebe ne mogu zadovoljiti u okviru biološke, srodničke ili hraniteljske porodice, ili kroz usluge u zajednici, na osnovu odluke organa starateljstva ili suda, odnosno odlukom centra za socijalni rad, do povratka deteta ili mlade osobe u biološku porodicu, odnosno do smeštaja u srodnicičku ili hraniteljsku porodicu, usvojenje ili osamostaljivanja. Dete mlađe od tri godine ne smešta se u dom, osim u slučajevima predviđenim zakonom kojim je uređena socijalna zaštita.

Neformalni ili srodnički smeštaj

Srodnički smeštaj podrazumeva situacije kada dete živi sa srodnikom koji je i zakonski staratelj deteta, bez formalnog hraniteljskog aranžmana. Normativni kontekst daje prednost smeštaju dece u srodničke porodice, koji je značajan sa aspekta zaštite prava deteta na život u porodici i obezbeđivanja stalnosti. Deca ostaju u istom okruženju, što olakšava prevladavanje izazova vezanih za promenu. Kada su roditelji sprečeni da brinu o deci, nisu spremni ili nisu kompetentni, brigu o njima preuzimaju poznate, emocionalno bliske osobe.

Pregled najvažnijih zapažanja:

- *U 2017. godini, na evidenciji centara za socijalni rad bilo je ukupno 9.119 dece prema kojoj su primenjene mere starateljske zaštite (Grafikon 9). Od toga 5.528 dece,*

odnosno 61%, je pod stalnom starateljskom zaštitom, a 3.591 pod privremenom starateljskom zaštitom.

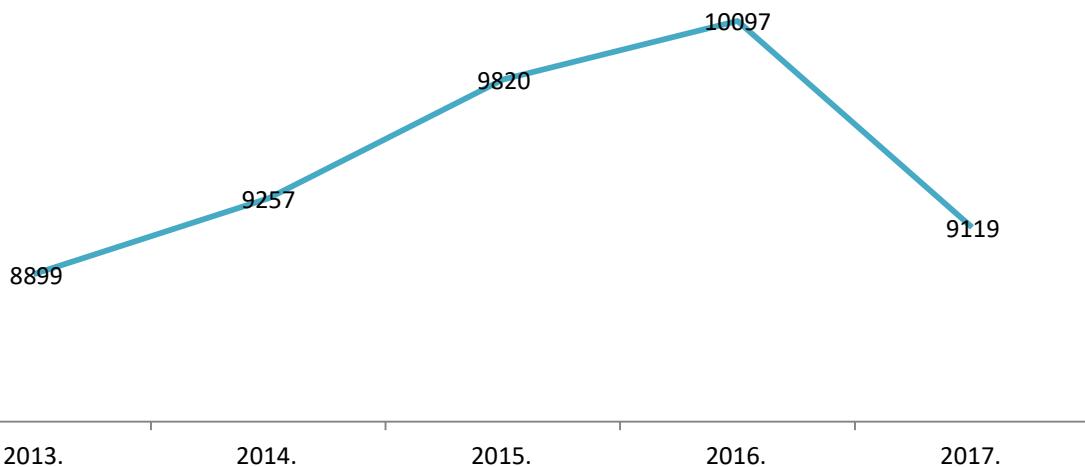
- U toku 2017. godine CSR je kao organ starateljstva, primenio mere starateljske zaštite za 724 dece (novi korisnici/deca pod stalnim starateljstvom), odnosno od ukupnog broja dece pod starateljstvom u 2017. godini 13% dece je novih korisnika pod stalnim starateljstvom. U razlozima primene stalne starateljske zaštite dominiraju ostali razlozi (Grafikon 10) što govori o neadekvatnoj evidenciji CSR.
- Za polovinu dece pod stalnim starateljstvom dužnost staratelja obavlja fizičko lice - srodnici ili hranitelji (Grafikon 11). Udeo stručnih radnika CSR kao staratelja dece bez roditeljskog staranja je visok i u 2017. godini. Stručni radnici CSR bili staratelji za 45,37% dece obuhvaćene starateljskom zaštitom.
- U 2017. godini 87,4% dece pod starateljstvom žive u porodici (Grafikon 12). Nije bilo značajnijih promena u pogledu vrste smeštaja koji koriste deca pod starateljstvom u odnosu na prethodnu godinu. Sa razvojem usluga za podršku porodicama, može se očekivati da se trend smanjenja ulaska dece na domski smeštaj nastavi, a da se broj dece koja žive u biološkim i srodničkim porodicama poveća.
- Prema podacima CSR u Srbiji je toku 2017. godine iz porodica izdvojeno ukupno 1.093 dece. Najviše dece, odnosno 45% dece je uzrasta od šeste do četrnaeste godine (Grafikon 13). Izdvajanje dece iz porodice je, prema praksi u socijalnoj zaštiti, mera koja se primenjuje tek kada se iscrpe sve druge mere koje bi obezbedile ostanak deteta u porodici, odnosno uređenje porodične sredine, koja bi mogla detetu da obezbedi nesmetan rast i razvoj.
- Najčešći razlog izdvajanja dece iz porodice u 2017. godini je neadekvatno roditeljsko staranje, u 51,8% slučajeva (Grafikon 14). Drugi razlog izdvajanja dece iz porodice je nasilje nad decom, usled čega je izdvojeno 11,4% dece.
- Deca koja se izdvajaju iz porodice, smeštaju se kod srodnika ili u okviru resursa socijalne zaštite (porodični i domski smeštaj, prihvatilište ili prihvatna stanica). Najviše, odnosno 61% dece koja su u toku 2017. godine izdvojena iz porodica, smeštена su u porodični smeštaj (Grafikon 15).
- Usluge smeštaja u sistemu socijalne zaštite (domskog i porodičnog) je u 2017. godini koristilo ukupno 6.177 dece, što je na nivou prethodnih godina (Grafikon 16).
- Iako je broj dece na domskom smeštaju značajno smanjen u prethodnom periodu, u prethodne tri godine uočava se trend nastavka ulaska na porodični i domski smeštaj. U 2016.⁴ godini ukupno je 960 dece novih korisnika smeštaja, što je

⁴ Приказани су podaci za 2016. godinu, jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

posledica izdvajanja dece iz porodice. Podaci ukazuju na potrebu za odgovorom sistema u pogledu razvijanja adekvatnijih rešenja za decu čiji ostanak u biološkoj porodici nije moguć bez adekvatne podrške (Grafikon 17), odnosno rešenja koja utiču na smanjenje rizika za izdvajanje dece, kao što su usluge za podršku biološkoj porodici.

- U toku 2016. godine zabeleženo je ukupno 594 prekida smeštaja (domskog i porodičnog) dece. Od tog broja 96 dece je napustilo domski, a 498 porodični smeštaj. Poređenje podataka o broju dece smeštene u toku godine na domski ili porodični smeštaj, pokazuje da je u 2016. godini veći „ulazak“ dece na smeštaj, nego „izlazak“, odnosno prekid smeštaja⁵.
- Najčešći razlog prestanka porodičnog smeštaja u 2017. godini je povratak dece u biološku porodicu, kod 36,75% dece (Grafikon 18).
- Dominantan razlog prekida domskog smeštaja u 2017. godini je osamostaljivanje u 23% slučajeva, a potom premeštaj u hraniteljsku porodicu u 18% slučajeva (Grafikon 19).
- U 2016. godini⁶ usvojeno je ukupno 128 dece (Grafikon 20). Od ukupno 128 dece, 20 dece je usvojeno od strane stranih državljanina (Grafikon 21).

Grafikon 9 - Broj dece obuhvaćene starateljskom zaštitom, 2017.

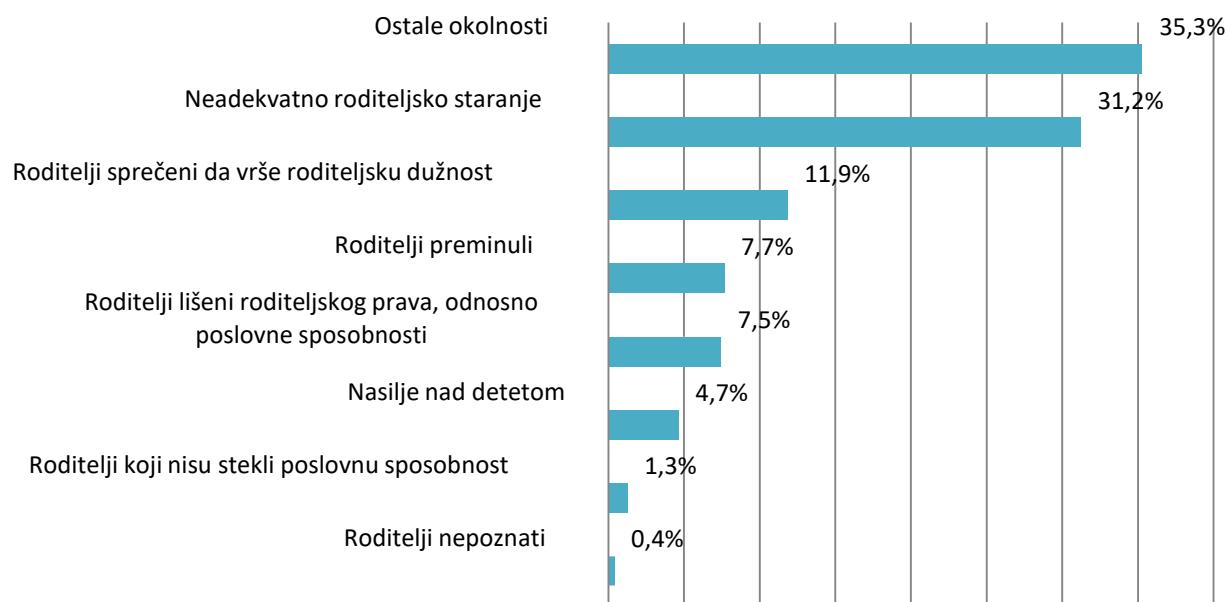


Izvor: Izveštaj CSR

⁵ Prikazani su podaci za 2016. godinu, jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

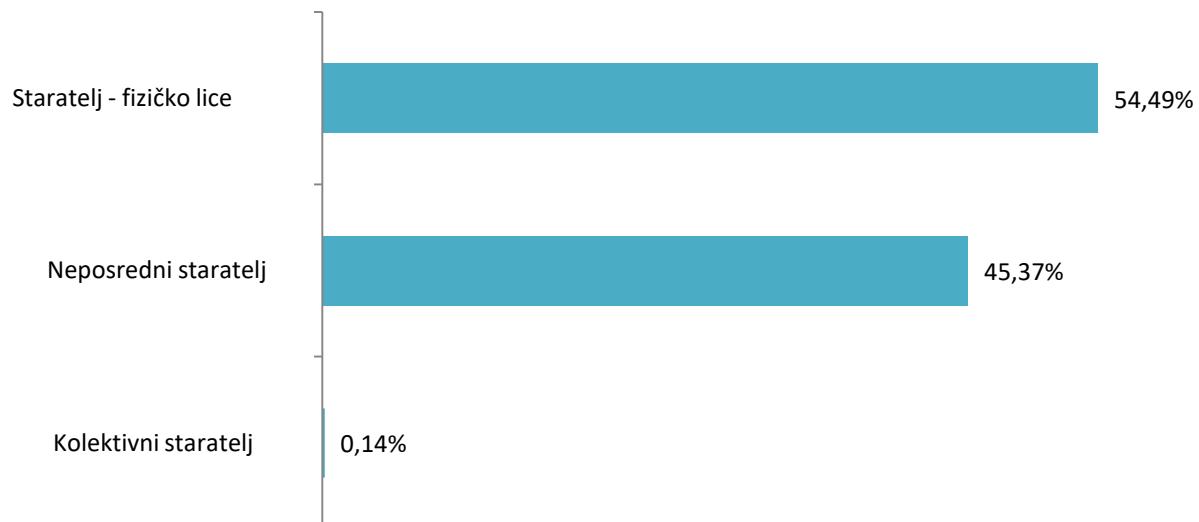
⁶ Приказани су подаци за 2016. годину, јер подаци за 2017. годину нису били доступни

Grafikon 10 - Broj novoevidentirane dece prema razlozima primene stalne starateljske zaštite, 2017. (u %)



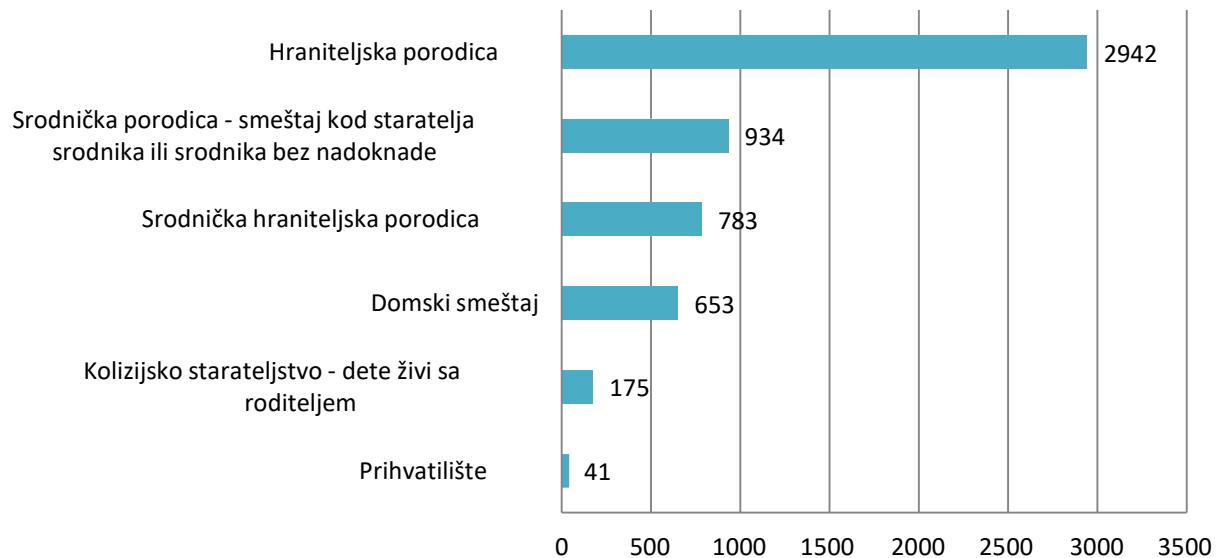
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 11 - Deca pod stalnim starateljstvom prema vršiocu dužnosti staratelja, 2017. (u %)



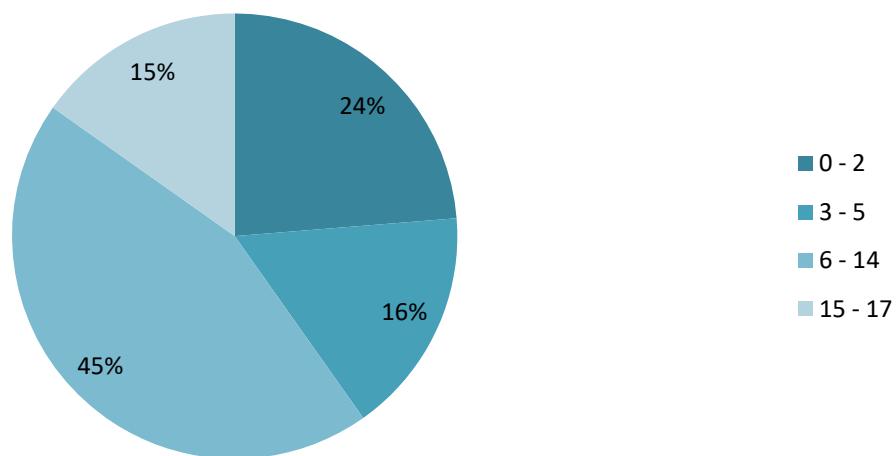
Izvor: Izveštaj CS

Grafikon 12 - Broj dece pod starateljstvom prema vrsti smeštaja, 2017.



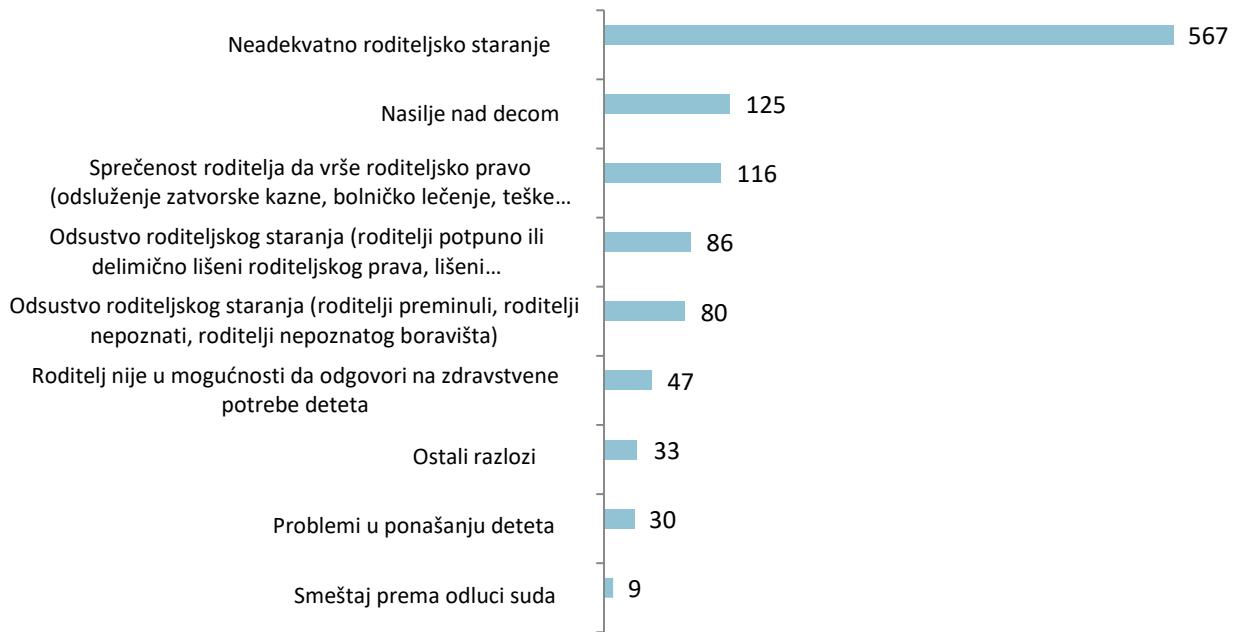
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 13 – Deca izdvojena iz porodice prema starosti, 2017. (u %)



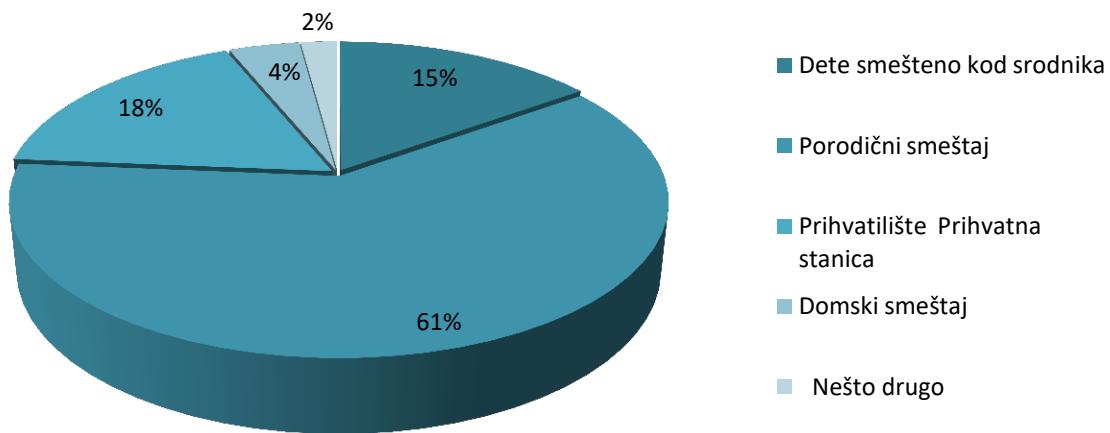
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 14 – Deca izdvojena iz porodice prema razlozima izdvajanja, 2017.



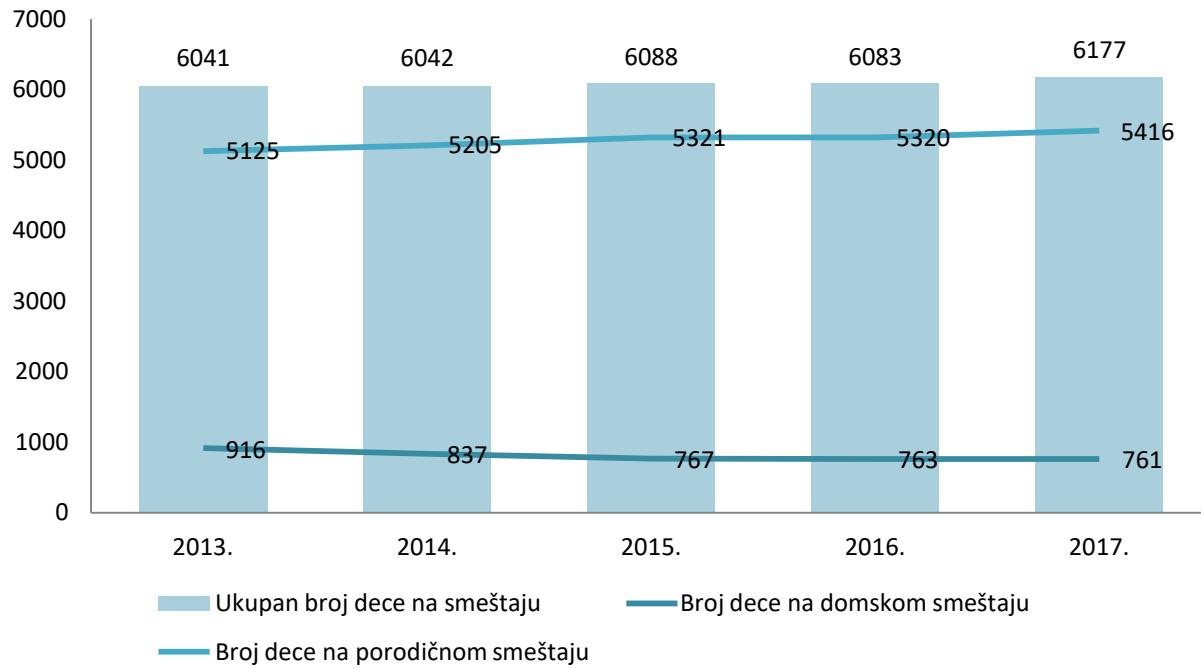
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 15 – Deca izdvojena iz porodice prema smeštaju nakon izdvajanja, 2017. (u %)



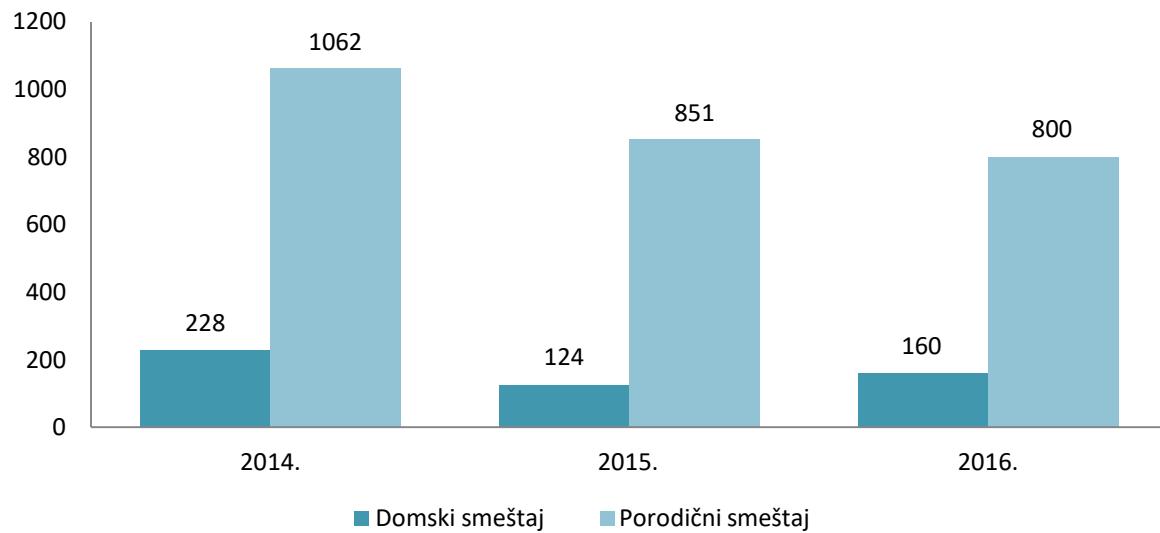
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 16 - Deca korisnici domskog i porodičnog smeštaja, 2013. – 2017.



Izvor: MRZBSP

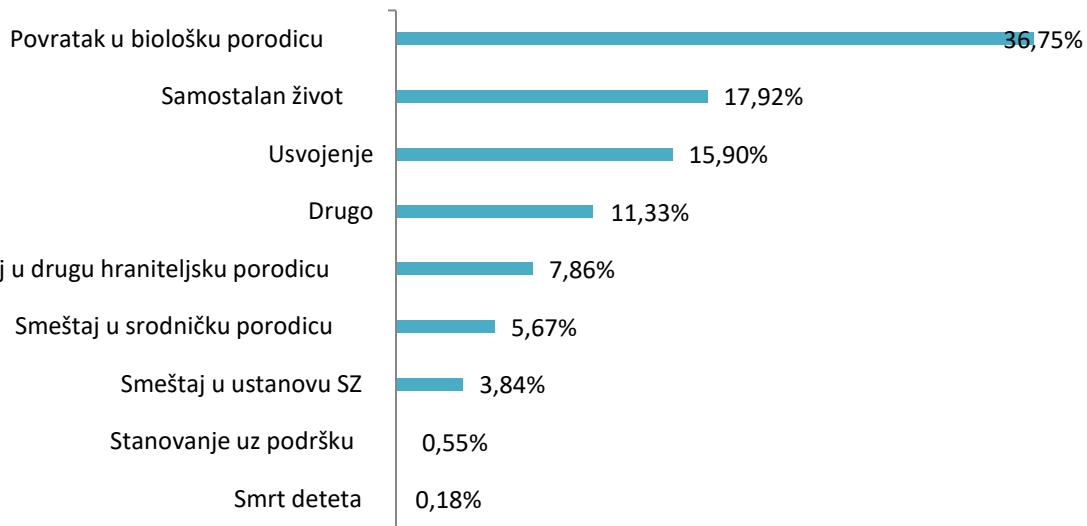
Grafikon 17 – Deca koja su u toku godine smeštena na domski ili porodični smeštaj (novi korisnici smeštaja), 2016⁷.



Izvor: MRZBSP

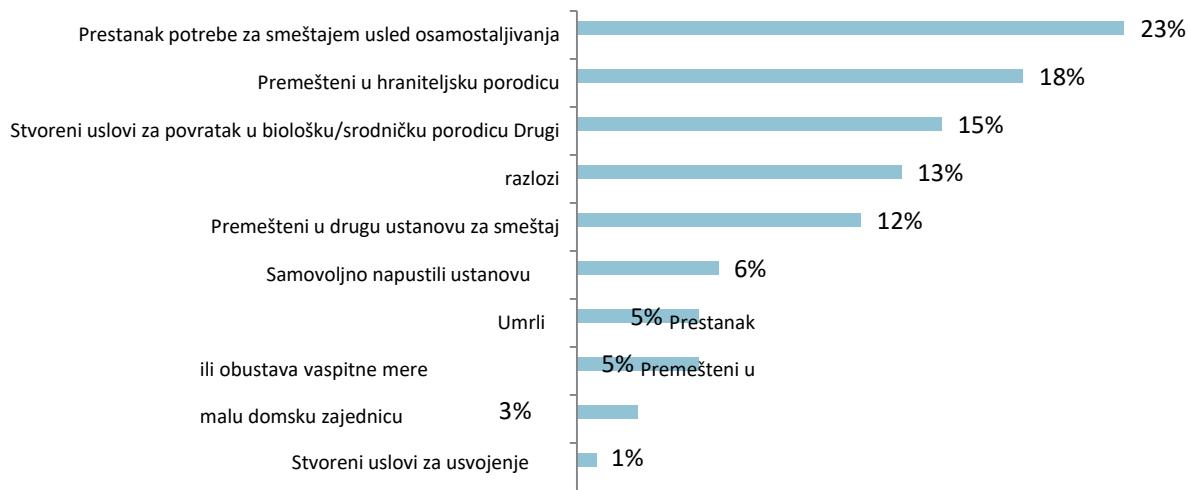
⁷ Prikazani podaci odnose se na 2016. godinu jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

Grafikon 18 – Prestanak porodičnog smeštaja dece prema sredini u koju deca odlaze, 2017. (u %)



Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 19 – Broj dece prema razlozima prestanka domskog smeštaja u 2017. (u %)



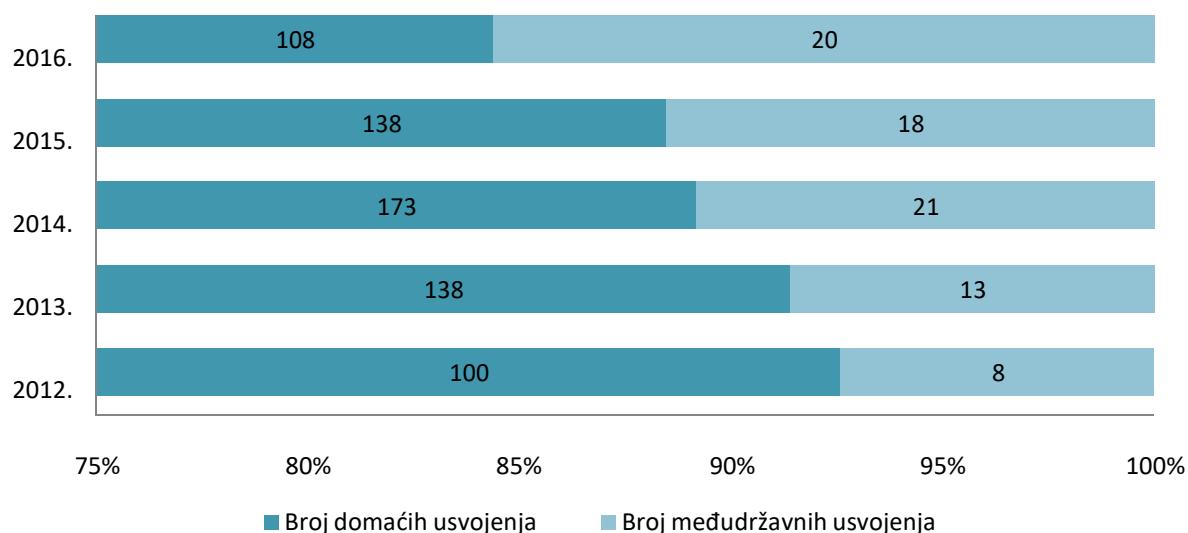
Izvor: Izveštaj ustanova za smeštaj

Grafikon 20 – Broj usvojene dece, 2012 – 2016⁸.



Izvor: MRZBSP

Grafikon 21 – Broj usvojene dece prema vrsti usvojenja, 2012 – 2016.⁹



Izvor: MRZSP

⁸ Prikazani podaci odnose se na 2016. godinu jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

⁹ Prikazani podaci odnose se na 2016. godinu jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

DECA ŽRTVE NASILJA U PORODICI

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici je ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Nasilje u porodici je definisano Zakonom o socijalnoj zaštiti, Porodičnim zakonom, a određeno je i kao krivično delo i regulisano Krivičnim zakonikom¹⁰.

Pod nasiljem u porodici Porodični zakon podrazumeva sledeće radnje:

- *nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede;*
- *izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu;*
- *prisiljavanje na seksualni odnos;*
- *navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem;*
- *ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima;*
- *vredovanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje;*

Deca žrtve nasilja i zanemarivanja

Prema Zakonu o socijalnoj zaštiti i u skladu sa Opštim protokolom o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, deca žrtve nasilja i zanemarivanja su deca kod koje postoji opasnost da će postati žrtve ili ako jesu žrtve zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i eksploracije, odnosno ako su im fizičko, psihičko ili emocionalno blagostanje i razvoj ugroženi delovanjem ili propustima roditelja, staratelja ili druge osobe koja se o njima neposredno stara.

Nasilje u porodici može da se ispoljava u različitim oblicima:

1. **Fizičko nasilje:** podrazumeva korišćenje dela tela ili oružja radi pretnje, kazne, kontrolisanja ili povređivanja druge osobe. Vrši se na različite načine i različitim sredstvima, a za posledicu ima laku telesnu povodu ili u pojedinim slučajevima i tešku telesnu povodu. Ono obuhvata: batine, povrede oštrim i tupim predmetima, udaranje, šutiranje, davljenje, bacanje, nanošenje opeketina, gađanje raznim predmetima, lomljene bilo kog dela tela, itd.
2. **Psihičko nasilje:** sastoji se u ozbiljnoj pretnji da će se napasti život ili telo člana porodice. Pretnja treba da bude ozbiljna i da izazove osećanje ugrožene sigurnosti. Psihičko nasilje se odnosi takođe na zastrašivanje, konstatno kritikovanje, potcenjivanje, različite optužbe, emocionalno ucenjivanje, stvaranje nesigurnosti kod žrtve, verbalno zlostavljanje, uz nemiravanje, maltretiranje itd.

¹⁰ Od 1. jula 2017. godine na snagu je stupio Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. S obzirom na to da je reč o izveštaju za 2017. godinu, promene u praksi CSR će se pratiti u narednom izveštajnom periodu.

- 3. Seksualno nasilje:** podrazumeva svaku povredu polne slobode i morala, svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos i silovanje. Ono predstavlja korišćenje prisilnih seksualnih radnji kojima se dominira, manipuliše, preti i povređuje druga osoba. Ovu vrstu nasilja često prati i fizičko i psihičko nasilje, a često se ti slučajevi nasilja vrše istovremeno.
- 4. Ekonomsko nasilje:** podrazumeva oduzimanje novca i vrednih stvari, kontrolisanje zarade i primanja, zabrana članu da raspolaže svojim i zajedničkim prihodima, zabrana članu da se zaposli i ostvari sopstvene prihode, oduzimanje sredstava za rad, nametanje obaveze stalnog podnošenja detaljnih izveštaja o trošenju novca i dr.
- 5. Zanemarivanje:** podrazumeva zapostavljanje detetovih bazičnih fizičkih i psiholoških potreba koje može izazvati ozbiljna oštećenja zdravlja i razvoja. Podrazumeva propuste roditelja ili staratelja da obezbede adekvatnu hranu, smeštaj i odeću, propuste u zaštiti deteta od fizičkih povreda ili opasnosti, kao i neobezbeđivanje odgovarajuće medicinske nege ili lečenja. Zanemarivanje uključuje i napuštanje deteta.

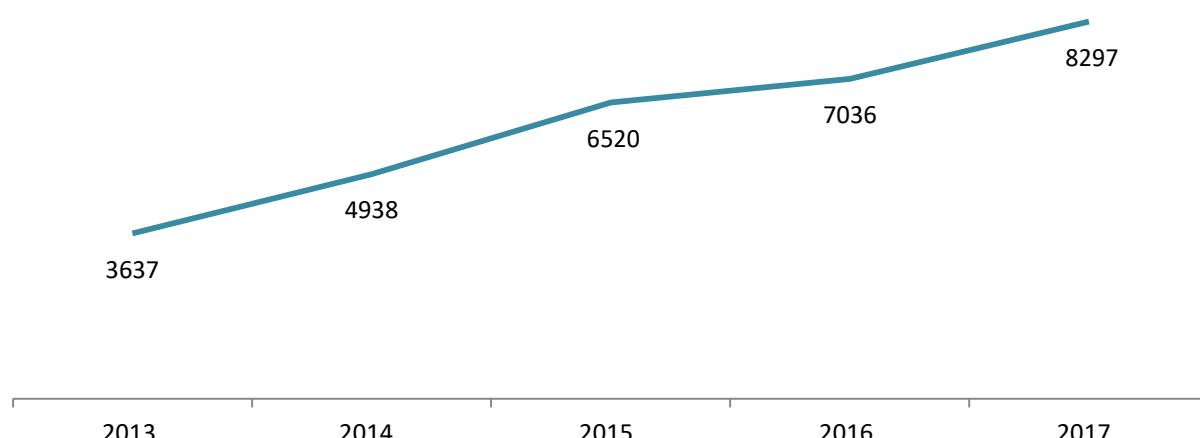
Pregled najvažnijih zapažanja:

- Broj prijava nasilja nad decom evidentiranih u toku 2017. godine iznosio je 8.297 (Grafikon 22). U periodu od 2013 – 2017. godine prisutan je trend povećanja svih prijava nasilja u CSR, dok je broj prijava nasilja nad decom porastao za 128%.
- Prema vrstama nasilja u 2017. godini, najviše prijava nasilja podneto je usled slučajeva zanemarivanja dece, koji iznosi 3.094, odnosno 37% (Grafikon 23). Osim zanemarivanja, u 2017. godini u CSR evidentirano je: 2.472 prijava fizičkog nasilja, 1.509 prijava emocionalnog nasilja, 187 prijava seksualnog nasilja i 35 prijava ekonomskog nasilja.
- U 2017. godini nastavlja se trend povećanja svih vrsta nasilja nad decom (Grafikon 24). Najveći porast je zabeležen u slučajevima prijava zanemarivanja dece i prijavama fizičkog nasilja nad decom.
- Prema polnoj strukturi dece za koju je prijavljeno nasilje, udeo devojčica i dečaka je gotovo izjednačen u svim vrstama nasilja, izuzev kod seksualnog nasilja, gde je dominantan udeo devojčica, koje čine 88% žrtava ovog vida nasilja (Grafikoni 25 - 28).
- Među postupcima koje su u 2017. godini CSR preduzimali u cilju zaštite dece u slučajevima nasilja u porodici, 54% postupaka i mera odnosi se na mere i intervencije iz domena rada CSR (voditelja slučaja) i to na pružanje materijalne, pravne ili stručno savetodavne podrške i pomoći detetu i roditelju u CSR. Upućivanje deteta i roditelja na usluge drugih odgovarajućih ustanova je realizovano u 18% slučajeva. Dete je, zajedno sa nenasilnim roditeljem, izdvajano iz porodice u

5,1% slučajeva, dok je samo dete izdvajano u 4,9% slučajeva. Postupci pred sudom su pokretani u 5,2% slučajeva (Grafikon 29).

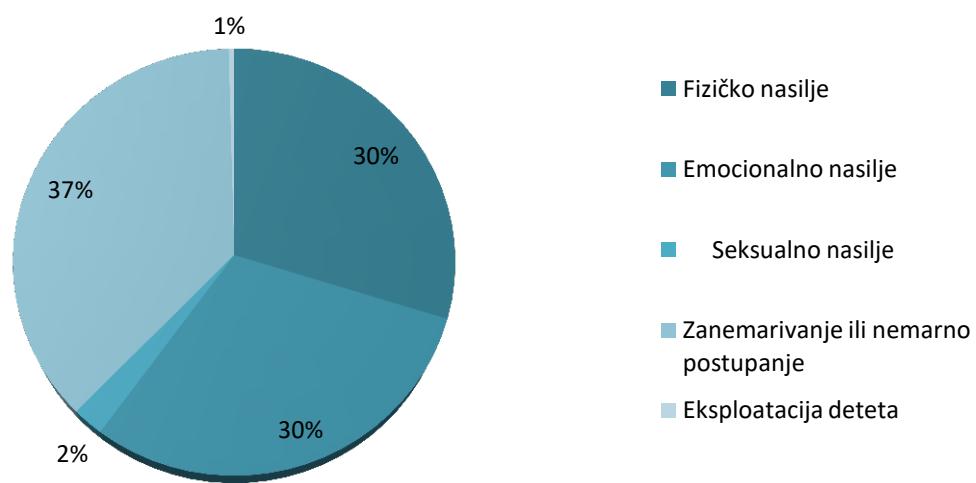
- U strukturi postupaka za zaštitu dece žrtava nasilja u porodici koje je CSR pokrenuo po službenoj dužnosti pred sudom dominira postupak za izricanje mera zaštite u porodici (Grafikon 30).

Grafikon 22 - Broj prijava nasilja nad decom na evidenciji CSR, 2013 – 2017.



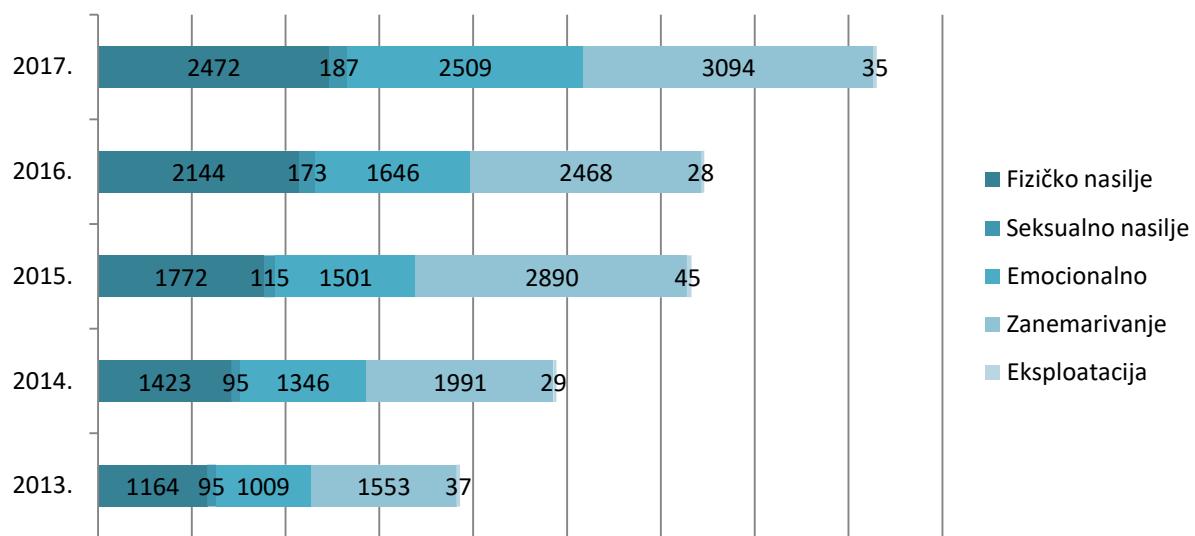
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 23 – Struktura nasilja nad decom prema prijavama nasilja na evidenciji CSR u 2017. (u %)



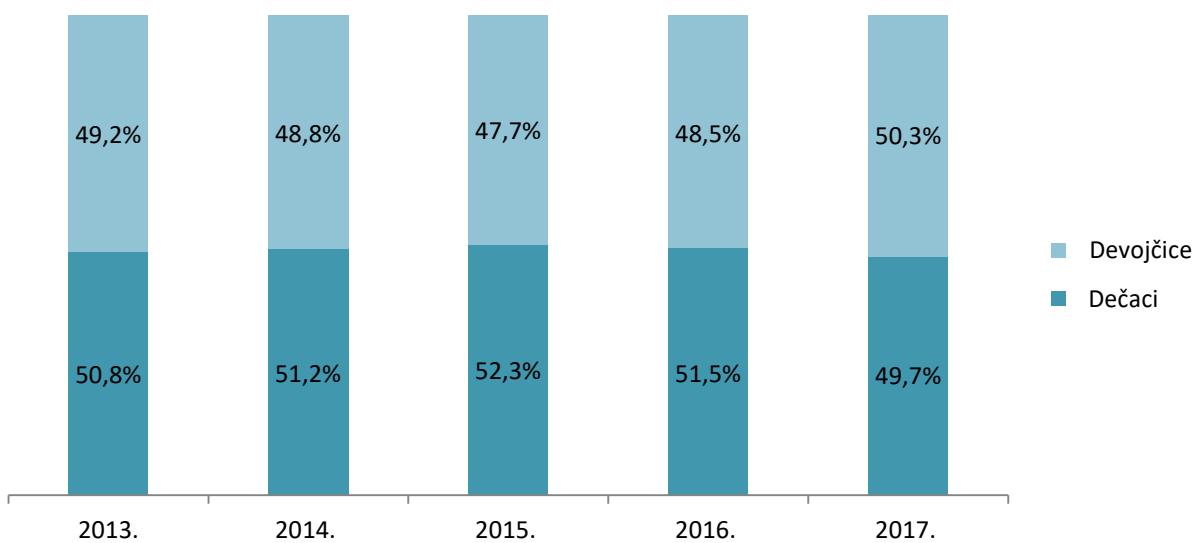
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 24 – Struktura prijava nasilja nad decom prema vrstama nasilja na evidenciji CSR, 2013 - 2017.



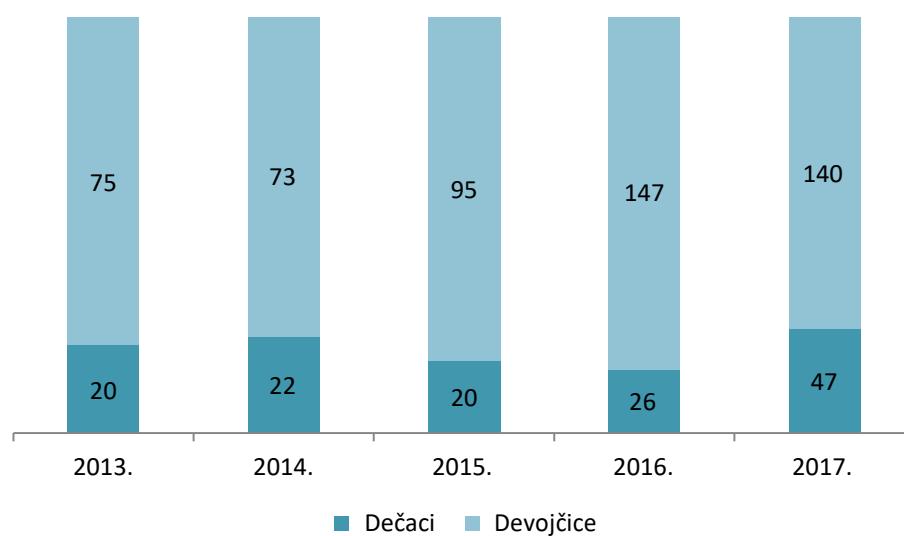
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 25 – Prijave fizičkog nasilja nad decom prema polu, 2013 – 2017. (u %)



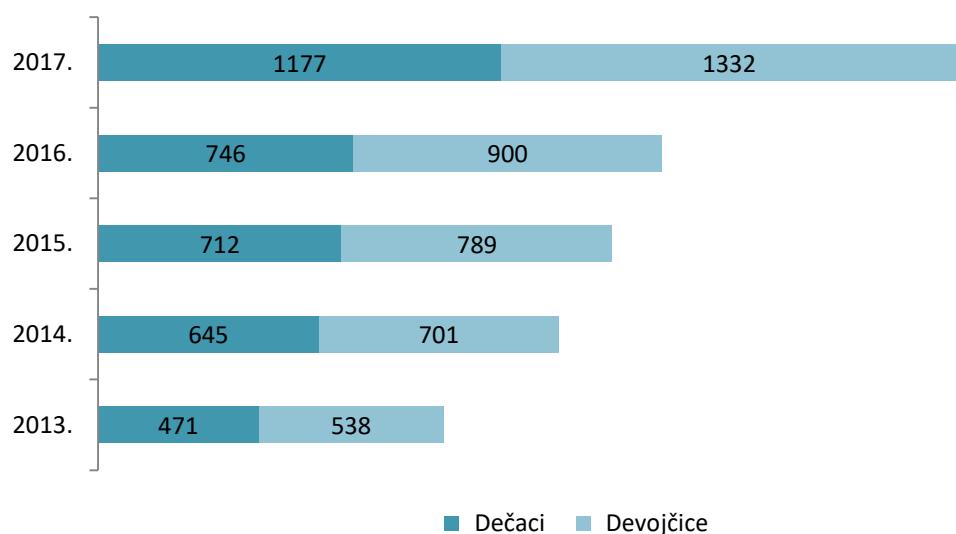
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 26 - Prijave seksualnog nasilja nad decom prema polu, 2013 – 2017.



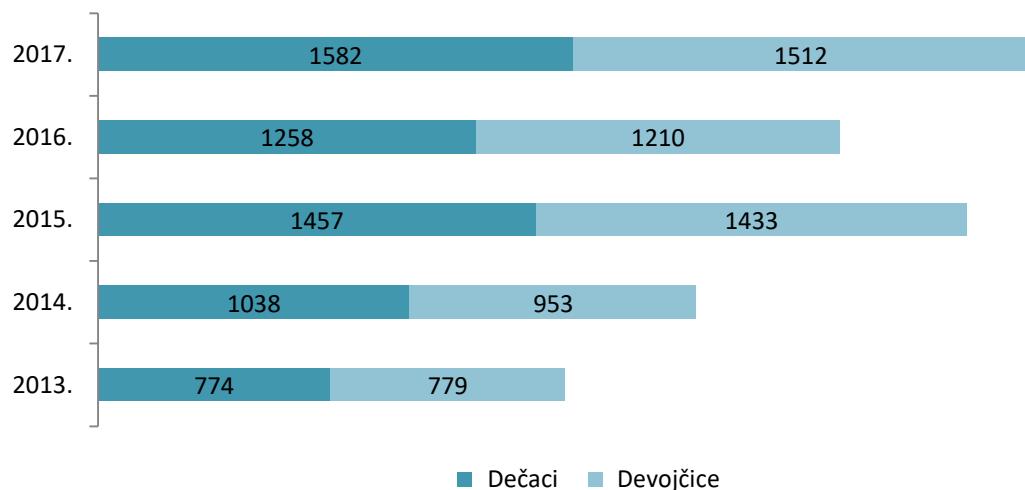
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 27 - Prijave emocionalnog nasilja nad decom prema polu dece, 2013– 2017



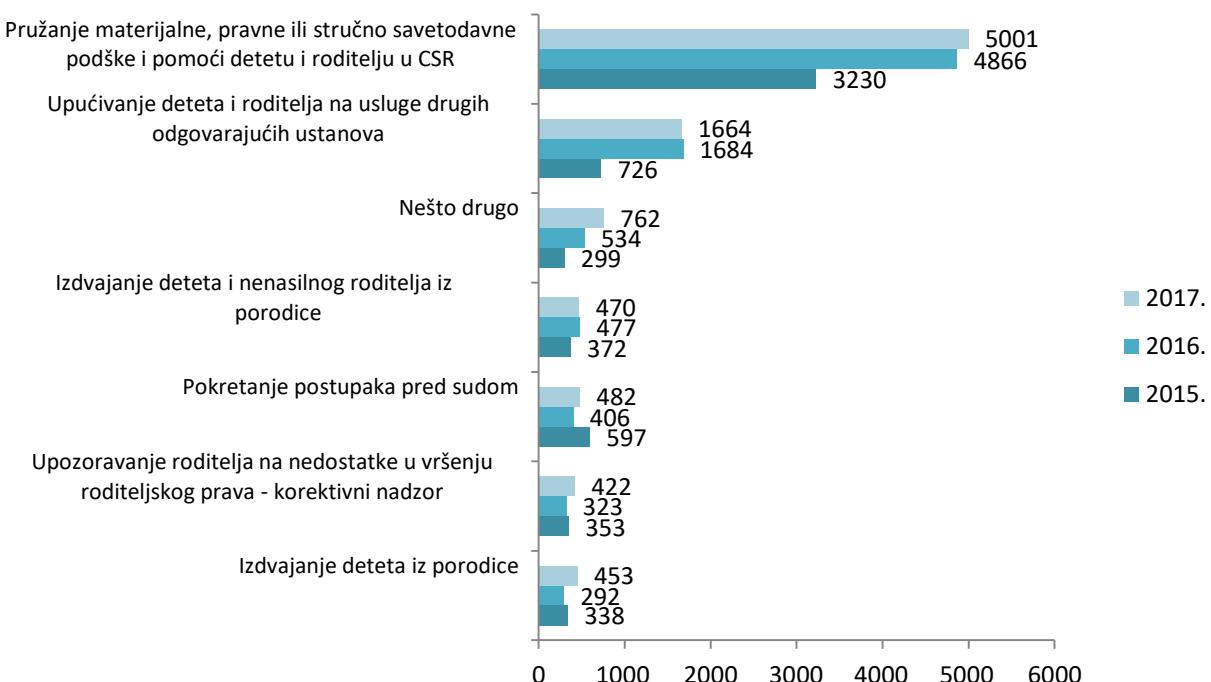
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 28 – Prijave zanemarivanja dece prema polu dece, 2013 – 2017.



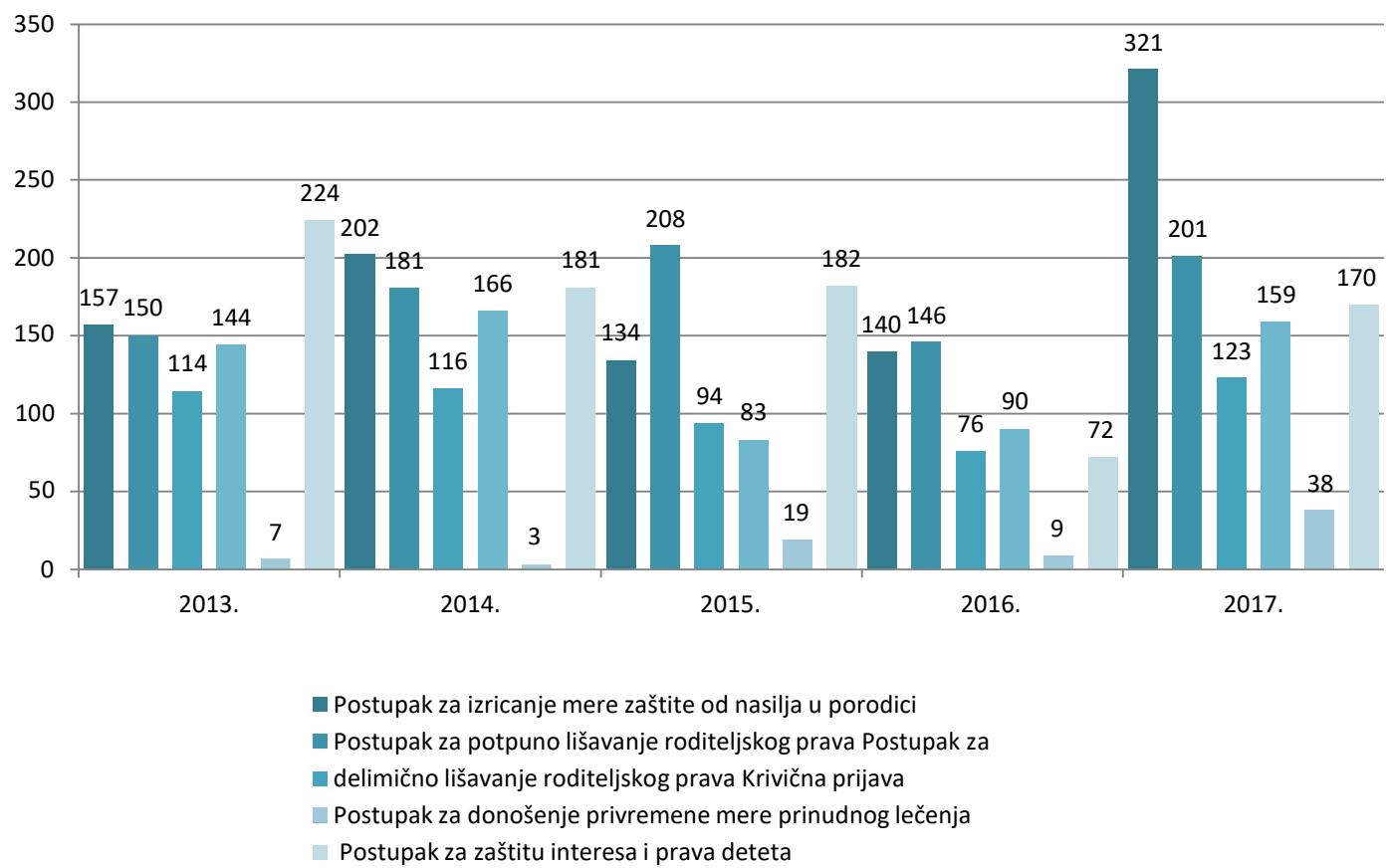
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 29 - Postupci koje je CSR preduzeo za zaštitu dece žrtava nasilja, 2015 - 2017.



Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 30 - Postupci koje je CSR pokrenuo pred sudom za zaštitu dece žrtava nasilja, 2013 – 2017.



Izvor: Izveštaji CSR

DECA SA PROBLEMIMA U PONAŠANJU

U poslovima zaštite maloletnika CSR koriste se formulacije: «maloletnici sa problemima u ponašanju» i «maloletnici u sukobu sa zakonom». Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica pod terminom „deca“ podrazumeva samo uzrast od 0-14 godina, dok se u socijalnoj zaštiti termin „deca“ odnosi na uzrast od 0-18 godina. Kako bi se obezbedilo razumevanje termina iz domena krivičnopravne zaštite, u ovom delu izveštaja, koriste se dva termina: „deca“ se odnose samo na uzrast do 14 godina, a termin „maloletnici“ obuhvata uzrast od rođenja do 18 godina.

Za potrebe godišnjeg izveštavanja, odnosno efikasnijeg prikupljanja podataka i pouzdanijih podataka, definisane su sledeće dve kategorije:

1. Maloletnici sa problemima u ponašanju:

- maloletnici sa problemima u ponašanju u školi, sa roditeljima, starateljima i zajednicom, i maloletnici koji svojim ponašanjem ugrožavaju sebe i okolinu
- maloletnici koji se suočavaju sa teškoćama zbog zloupotrebe alkohola, droge ili drugih opojnih sredstava
- maloletnici koji nemaju krivična dela i nisu počiniovi prekršaja

2. Maloletnici u sukobu sa zakonom (Krivični i Prekršajni zakon):

- maloletnici koji su u kontaktu sa krivičnopravnim sistemom zbog sumnje, optužbe, ili osude da su počinila krivično delo.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica definiše: «licu koje u vreme izvršenja protivpravnog dela, u zakonu predviđenog kao krivično delo, nije navršilo četrnaest godina, ne mogu se izreći krivične sankcije ni primeniti druge mere koje predviđa ovaj zakon». Zakon dalje određuje kao krivično odgovornu decu uzrasta od 14 do 18 godina života. Prema njima, kao i mlađim punoletnim licima, od 18 do 21 godine, mogu se izreći vaspitne mere od strane suda, a angažovanje centra za socijalni rad, kao organa starateljstva, je obavezno.

Vrste krivičnih sankcija¹¹

*Maloletnicima za učinjena krivična dela mogu se izreći **vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti** predviđene članom 79. Krivičnog zakonika.*

Mlađim maloletnicima mogu se izreći samo vaspitne mere.

Starijim maloletnicima mogu se izreći vaspitne mere, a izuzetno može se izreći kazna maloletničkog zatvora.

¹¹ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično-pravnoj zaštiti maloletnih lica

Pod uslovima predviđenim ovim zakonom maloletnicima se mogu izreći mere bezbednosti.

Vaspitne mere koje sud može izreći su:

- *Mere upozorenja i usmeravanja: sudski ukor i posebne obaveze,*
- *Mere pojačanog nadzora: pojačan nadzor od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor od strane organa starateljstva, pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika,*
- *Zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno - popravni dom, upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.*

Maloletnici koja učestvuju u izvršenju krivičnih dela

Zakonom o maloletnim počinjocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, propisano je da se prema licu koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo 14 godina ne mogu izreći krivične sankcije ni primeniti druge mere predviđene zakonom.

U odnosu na maloletne učinjocе krivičnih dela sud može primeniti vaspitne naloge i preduzeti krivične sankcije.

Vaspitni nalog je posebna mera predviđena Zakonom o maloletnicima koja nema karakter krivične sankcije, čija je svrha nepokretanje krivičnog postupka prema maloletnom učinjocu krivičnog dela ili obustava postupka, sa ciljem da se vaspitnim nalogom utiče na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti i prevenira dalje činjenje krivičnih dela. Vaspitni nalozi su:

- *Poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela,*
- *Redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao,*
- *Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja,*
- *Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebor alkoholnih pića ili opojnih droga,*
- *Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu.*

Centar za socijalni rad, u ulozi organa starateljstva, učestvuje u svim postupcima prema maloletnim učinjocima krivičnih dela, kao i prema malđim punoletnim licima (do 21 godinu), kao i u realizaciji vaspitnih nalogi i vaspitnih mera.

Pregled najvažnijih zapažanja:

- Prema podacima CSR, tokom 2017. godine evidentirano je ukupno 19.829 maloletnika sa problemima u ponašanju i maloletnika u sukobu sa zakonom

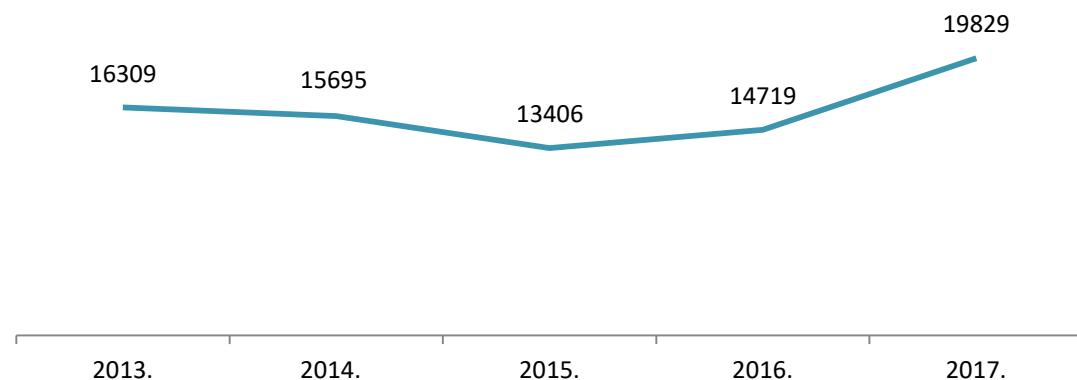
(Grafikon 31). Od ukupnog broja, 16.412 je maloletnika starijih od 14 godina koji su krivično odgovorni i 3.417 dece do 14 godina koja nisu krivično odgovorna.

- U 2017. godini je ukupno 1.270 dece mlađe od 14 godina počinilo krivično delo ili prekršaj (Grafikon 32).
- Od ukupnog broja maloletnika sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom u 2017. godini na evidenciji CSR je ukupno 8.944 maloletnika sa problemima u ponašanju i 10.885 maloletnika u sukobu sa zakonom, odnosno maloletnika za koje su podnete krivične i prekršajne prijave (Grafikon 33).
- U 2017. godini ukupno je izrečeno 868 vaspitna naloga. U periodu od 2013 – 2017. godine (Grafikon 34).
- Broj izrečenih vaspitnih mera prema maloletnicima u 2017. godini iznosio je 2.733. U strukturi vaspitnih mera dominiraju mere pojačanog nadzora sa 55% (Grafikon 35).
- Ukupan broj maloletnika sa izrečenom vaspitnom merom posebne obaveze u 2017. godini iznosi 1.040 (Grafikon 36). Kao i u prethodnoj godini, najzastupljenije su mere posebne obaveze koje se odnose na humanitarni rad, redovno pohađanje škole i izvinjenje oštećenom (Grafikon 37).
- U 2017. godini izrečeno je 1.500 vaspitnih mera pojačanog nadzora (Grafikon 38). Učešće mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva u odnosu na ukupan broj mera pojačanog nadzora je 56,3% (Grafikon 39). Broj primenjenih mera pojačanog nadzora je generalno u padu.
- Učešće zavodskih vaspitnih mera je u periodu od prethodnih pet godina u padu (Grafikon 40). U odnosu na sve izrečene vaspitne mere, udeo zavodskih vaspitnih mera je u 2017. godini iznosio 6%.
- U 2017. godini u ustanovama za vaspitanje dece i mladih na dan 31.12.2017. godine na smeštaju je 58 maloletnika sa izrečenom vaspitnom merom upućivanja u vaspitnu ustanovu¹². U polnoj strukturi korisnika dominiraju dečaci sa 82%.

¹² Detaljnije informacije o korisnicima i radu Ustanova za vaspitanje dece i omladine za 2017. godinu videti u izveštaju RZSZ dostupnom na sajtu www.zavodsz.gov.rs

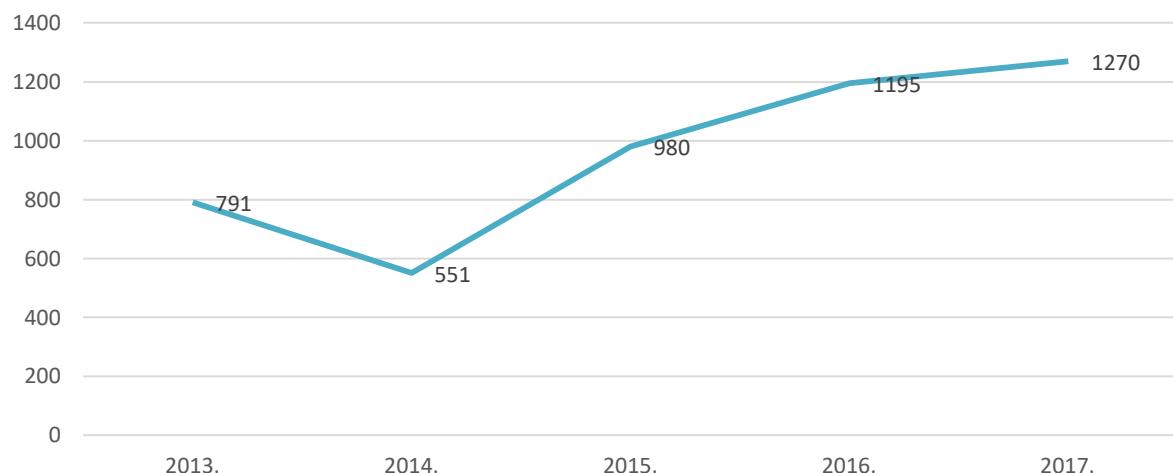
- Među izrečenim zavodskim vaspitnim meraima, kontinuirano je najzastupljenije upućivanje u vaspitno popravni dom Kruševac (jedina vaspitno popravna ustanova na teritoriji RS), koje čini 66% svih izrečenih zavodskih mera.
- U 2017. godini izrečeno je 14 krivičnih sankcija maloletničkog zatvora prema starijim maloletnim licima, uzrasta od 16 do 18 godina (Grafikon 41).
- U 2017. godini izrečeno je 38 mera bezbednosti prema starijim maloletnicima (Grafikon 42).

Grafikon 31 - Maloletnici sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom na evidenciji CSR, 2013 – 2017.



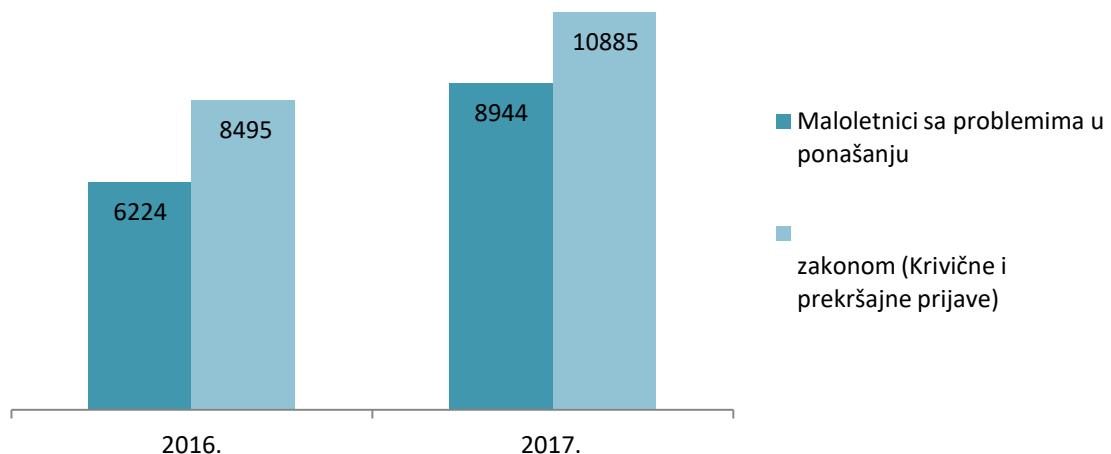
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 32 - Broj dece mlađe od 14 godina koja su počiniovi krivičnih dela, 2013 – 2017.



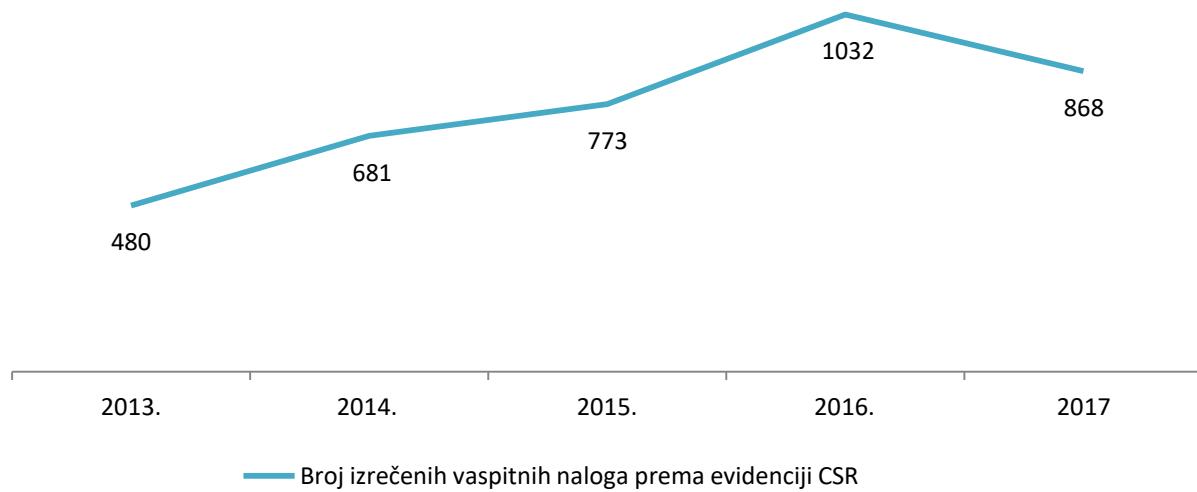
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 33 – Maloletnici sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom na evidenciji CSR, 2016 - 2017.



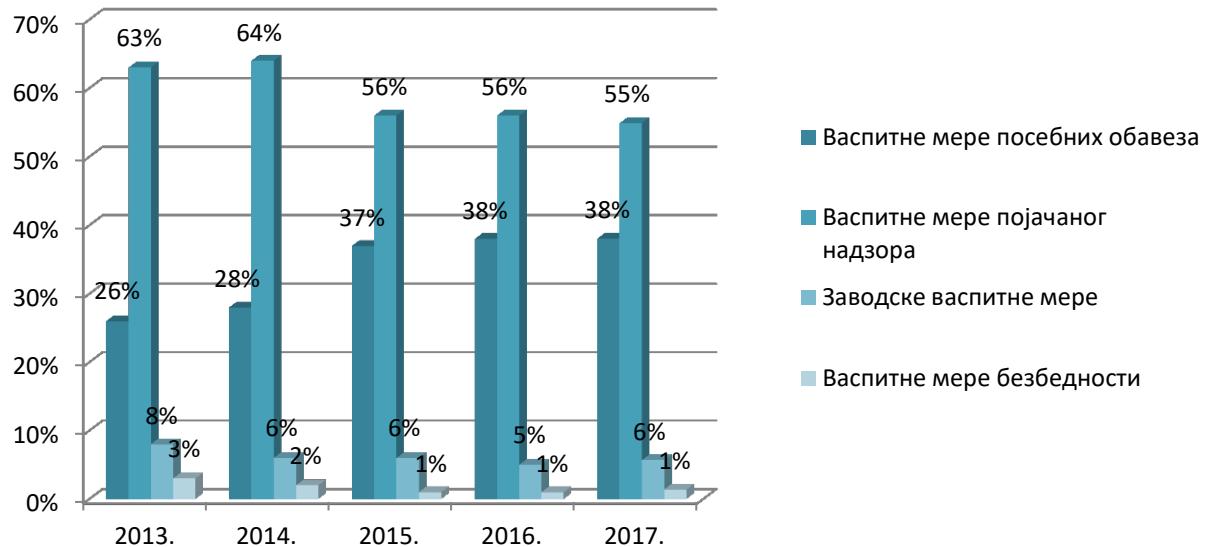
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 34 - Broj izrečenih vaspitnih naloga prema evidenciji CSR, 2013 – 2017.



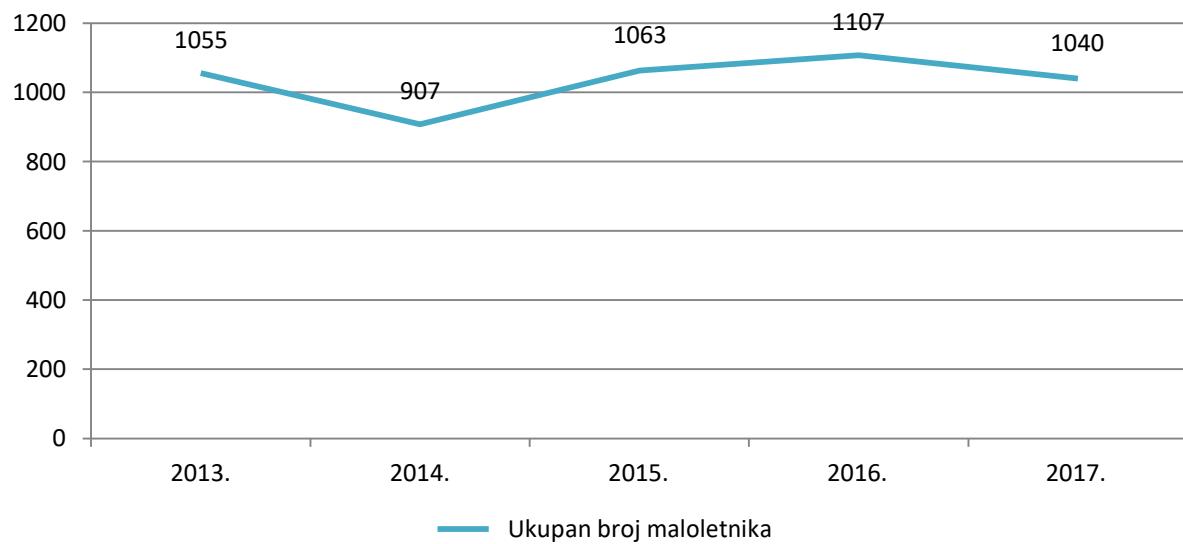
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 35 - Struktura izrečenih vaspitnih mera prema maloletnicima, 2013 - 2017. (u %)



Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 36 - Broj maloletnika sa izrečenom merom posebne obaveze od strane suda prema evidenciji CSR, 2013 – 2017.



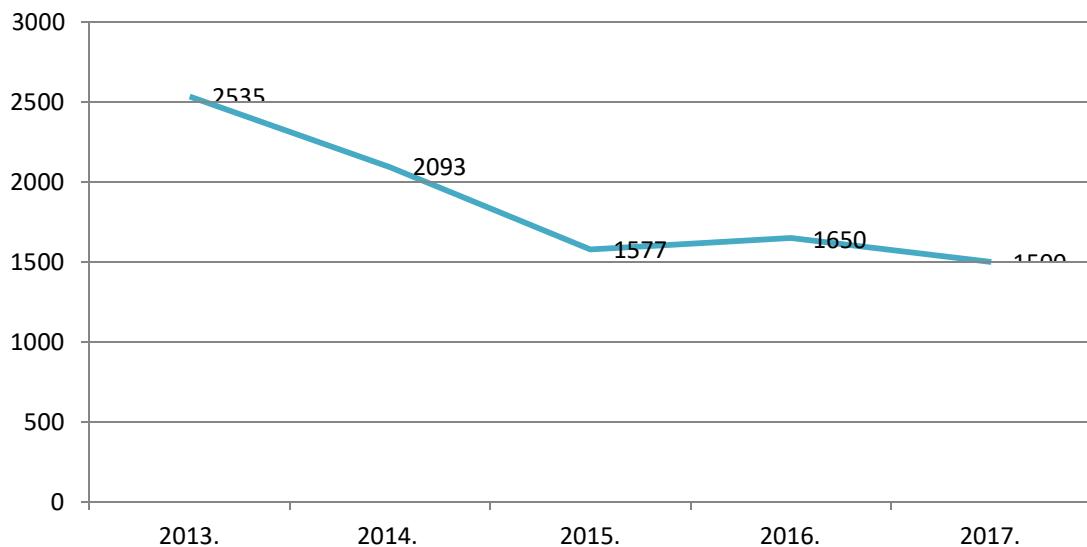
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 37 – Struktura mera posebne obaveze prema vrstama, 2017.



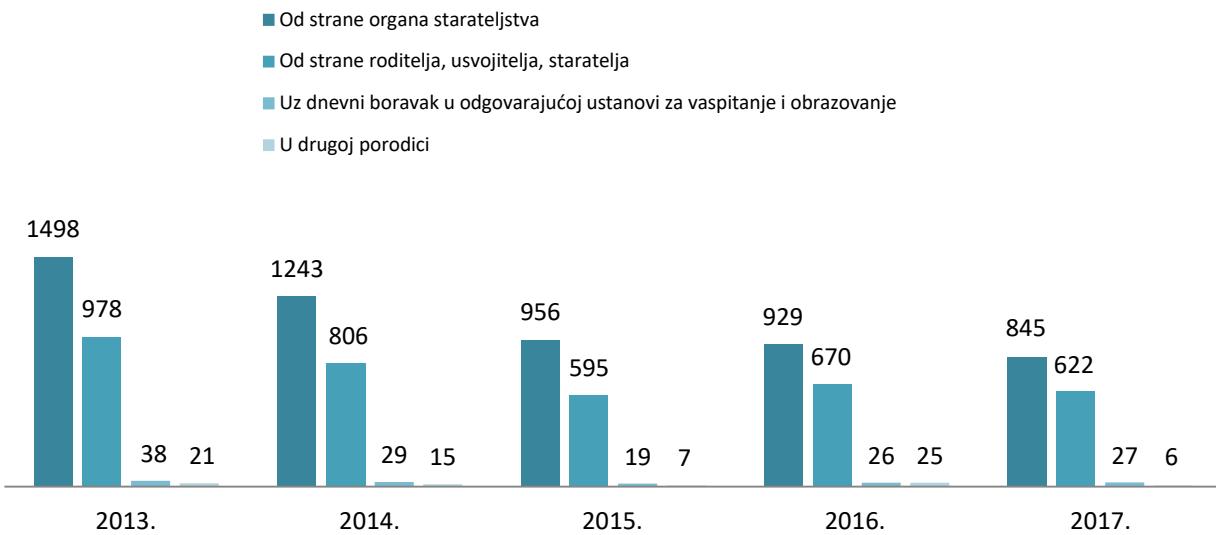
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 38 - Izrečene vaspitne mere pojačanog nadzora na evidenciji CSR, 2013 - 2017.



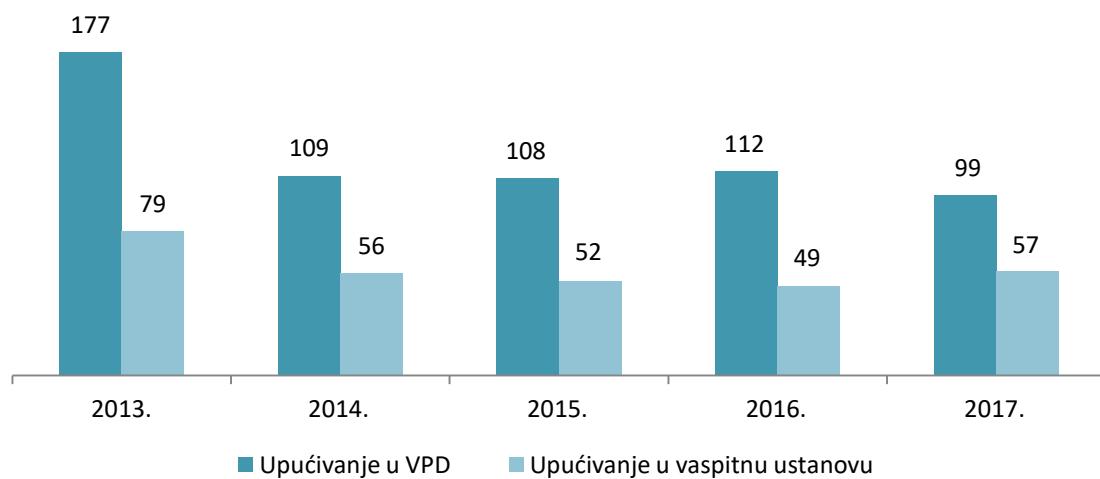
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 39 – Izrečene vaspitne mere pojačanog nadzora na evidenciji CSR prema vrstama pojačanog nadzora, 2013 – 2017.



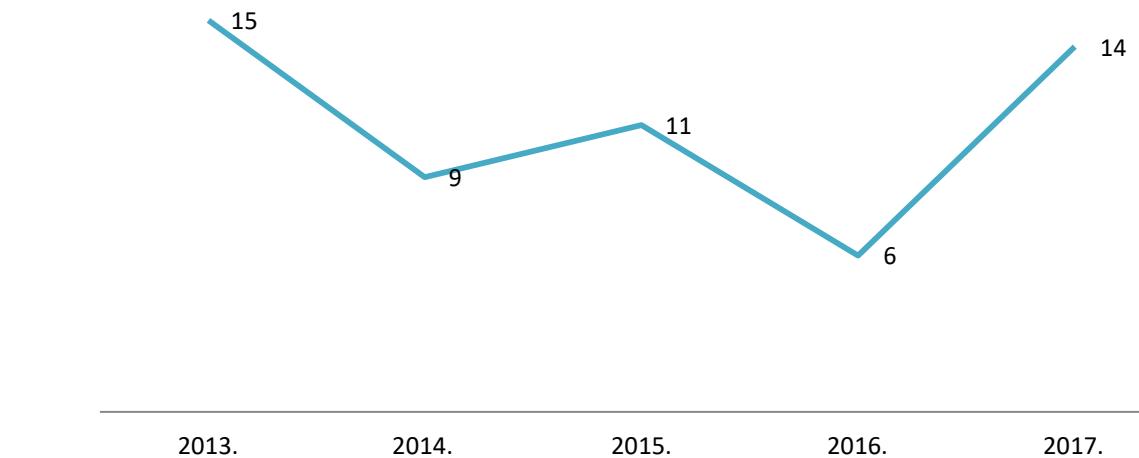
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 40 - Broj izrečenih zavodskih vaspitnih mera prema evidenciji CSR, 2013 – 2017.



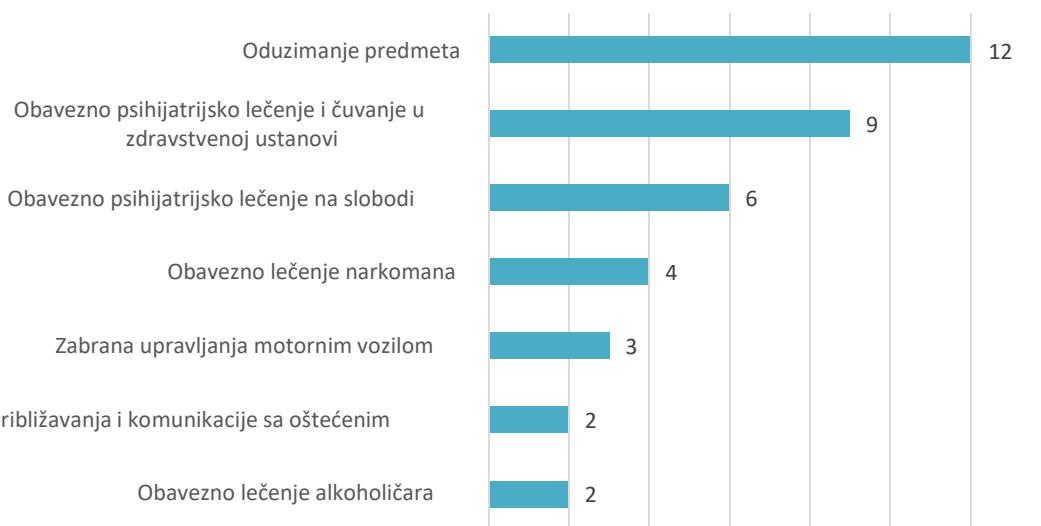
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 41 – Maloletnici upućeni u maloletnički zatvor na evidenciji CSR, 2013 – 2017.



Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 42 – Maloletnici sa izrečenom merom bezbednosti na evidenciji CSR u 2017.



Izvor: Izveštaji CSR

DECA IZ PORODICA U KRIZI

Deca čiji se roditelji spore oko vršenja roditeljskog prava

Zakon o socijalnoj zaštiti prepoznaje grupu dece čiji se roditelji spore oko vršenja roditeljskog prava, odnosno dece čiji su:

- 1) roditelji u postupku razvoda braka, odnosno u sporu oko vršenja roditeljskog prava
- 2) roditelji nakon razvoda braka spore oko regulisanja ličnih odnosa deteta sa roditeljem sa kojim ne živi,
- 3) roditelji spore oko izdržavanja.

Lišavanje roditeljskog prava

Prema Porodičnom zakonu roditelj može biti potpuno ili delimično lišen roditeljskog prava. Do potpunog lišenja roditeljskog prava dolazi kada roditelj zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava. Do delimičnog lišenja roditeljskog prava dolazi ukoliko roditelj nesavесно vrši prava ili dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.

Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava

Preventivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava obavlja organ satarteljstva kada donosi odluke kojima omogućava roditeljima da vrše roditeljsko pravo u cilju zaštite interesa deteta.

Korektivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava obavlja organ starateljstva kada je interes deteta u biloškoj porodici ugrožen, a procenjuje se da postoji kapacitet porodice da se postigne pozitivna promena i unaprede roditeljske kompetencije, odnosno da se odgovori na potrebe deteta na primereniji način.

Mere korektivnog nadzora su:

- Upozorenje roditeljima na nedostatke u vršenju roditeljskih prava
- Upućivanje roditelja na razgovor u porodično savetovalište ili u ustanovu specijalizovanu za posredovanje u porodičnim odnosima
- Zahtev roditeljima da polože račun o upravljanju imovinom deteta.

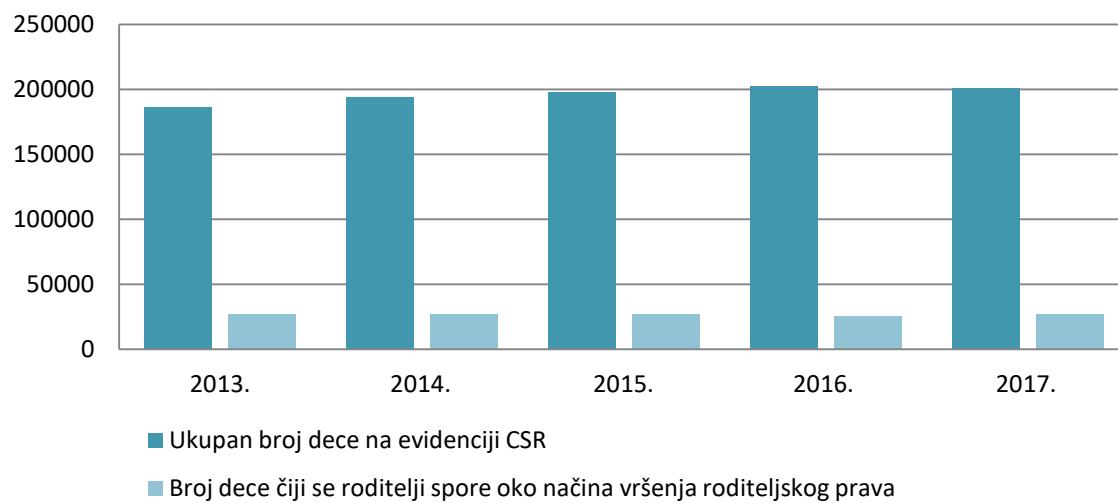
Savetodavno - terapijske i socio - edukativne usluge pružaju se kao vid pomoći pojedincima i porodicama koji su u krizi radi unapređivanja porodičnih odnosa, prevazilaženja kriznih situacija i sticanja veština za samostalan i produktivan život u društvu.

Savetodavno usmeravanje je aktivnost stručnog radnika u CSR koja se u okviru redovnog rada sa korisnikom sprovodi bez upućivanja na posebnu uslugu.

Pregled najvažnijih zapažanja:

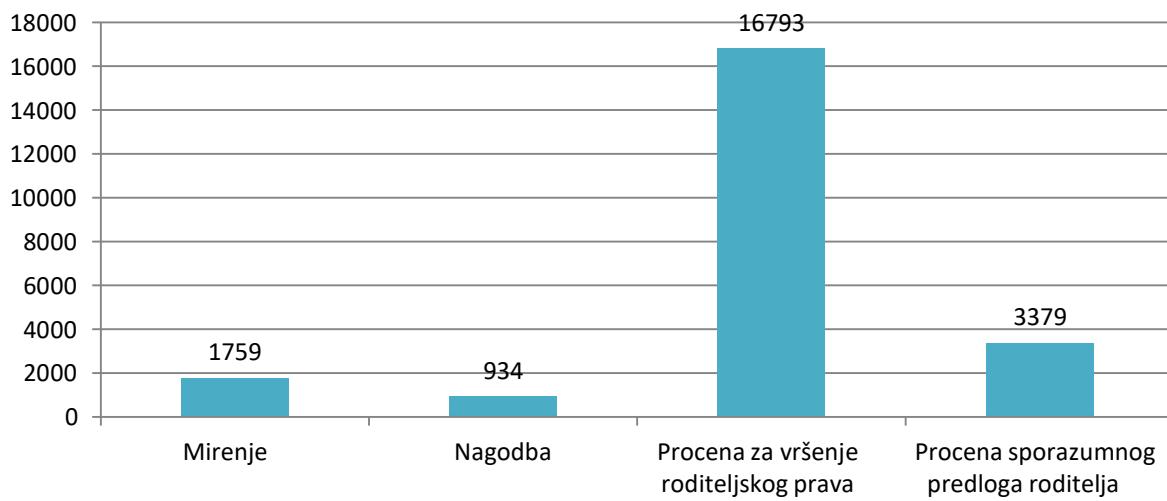
- Udeo dece iz porodica u kojima se roditelji spore oko vršenja roditeljskog prava u 2017. godini iznosi 13% od ukupnog broja dece na evidenciji CSR (Grafikon 43). Ukupno 73% dece je iz sporova roditelja koji se u CSR okončavaju procenom, a samo 15% je dece iz porodica u kojima je došlo do nagodbe: sporazum o vršenju roditeljskog prava ili mirenje roditelja (Grafikon 44).
- U odnosu na vrstu postupaka za zaštitu prava deteta i dalje dominira broj postupaka (mereno brojem nalaza koje sudu dostavlja CSR) koji se tiču vršenja roditeljskog prava sa 68%, dok je značajno manji broj postupaka kojim se regulišu lični odnosi deteta i roditelja i ostalih postupaka (Grafikon 45).
- U 2017. godini CSR je pokrenuo 348 postupka za lišenje roditeljskog prava (Grafikon 46). U petogodišnjem periodu, broj postupaka za lišenje roditeljskog prava je smanjen za 37%.
- U 2017. godini je doneto 507 rešenja o merama korektivnog nadzora i 992 rešenja o merama preventivnog nadzora u odnosu na roditelje. Nastavljen je trend smanjenja primene preventivnog nadzora u 2017. godini (Grafikon 47). U odnosu na ukupan broj mera korektivnog nadzora „mera upozorenja roditeljima o nedostacima u vršenju roditeljskog prava“ dominira sa 73%, odnosno javlja se u 368 slučajeva (Grafikon 48).
- Kada govorimo o intervencijama koje CSR preduzima u cilju kreiranja pozitivne promene u životu korisnika, porodice i pojedinca, najveći broj usluga savetodavnog usmeravanja je pružen licima u stanju socijalne potrebe 74.148, a značajno manje je primenjivana pomoć u sređivanju bračnih i porodičnih odnosa i pomoć u vaspitanju i razvojnim problemima dece (Grafikon 49).
- Korisnici iz porodica u krizi u 2017. godini upućuju se na savetodavne usluge van CSR, a u posebnoj jedinici CSR na porodičnu terapiju, medijaciju i druge savetodavne usluge. U 2017. godini CSR je uputio ukupno 12.602 korisnika na korišćenje ovih usluga (Grafikon 50). U periodu od pet godina upućivanje korisnika na savetodavne usluge (među njima je i usluga porodični saradnik) je poraslo za 75%, dok upućivanje na medijaciju i usluge porodične terapije stagnira.

Grafikon 43 - Deca čiji se roditelji spore oko vršenja roditeljskog prava, 2013 – 2017.



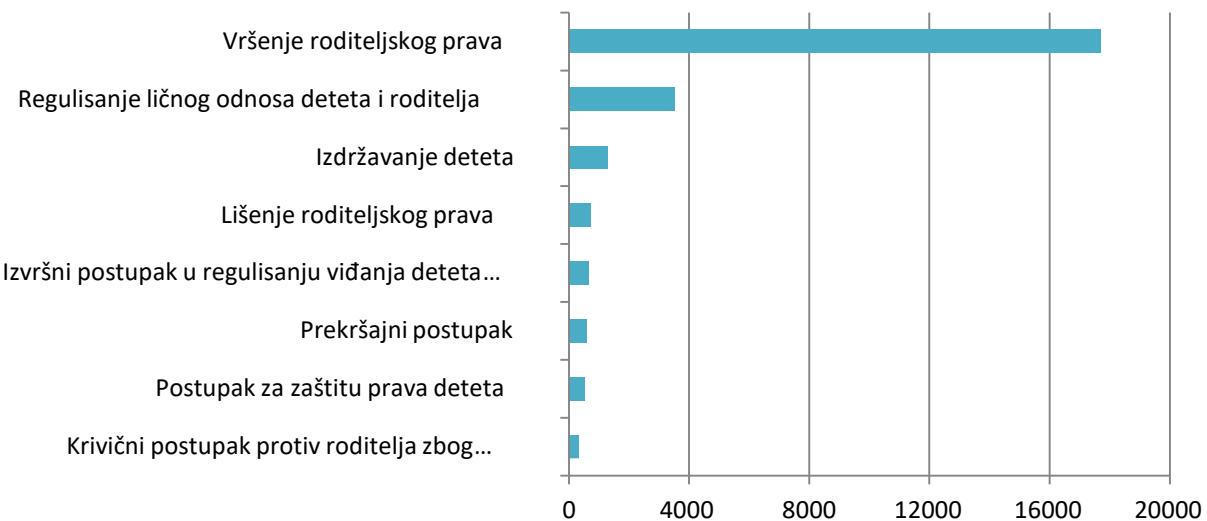
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 44 - Deca iz porodica prema kojima je CSR sprovodio postupke za vršenje roditeljskog prava, 2017.



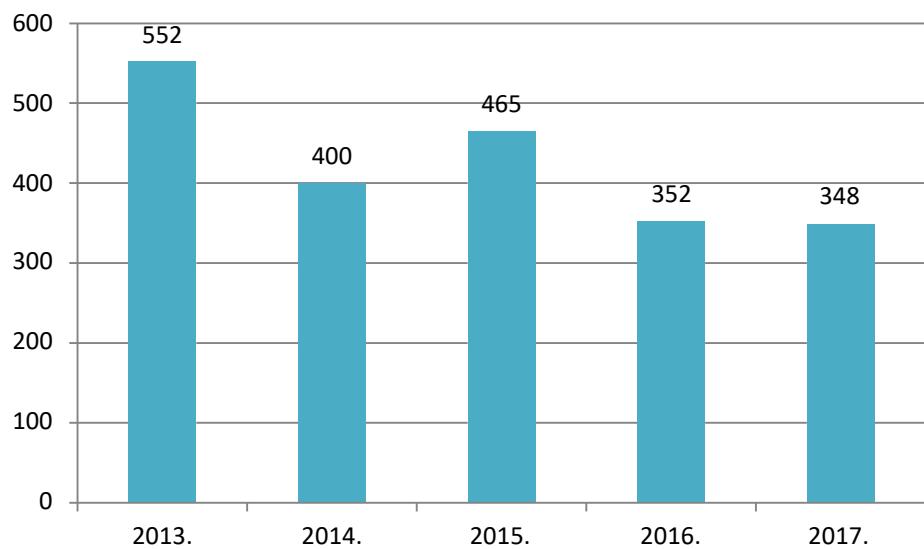
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 45 - Deca u postupcima u kojima je CSR na zahtev suda odlučivao o zaštiti prava deteta, 2017.



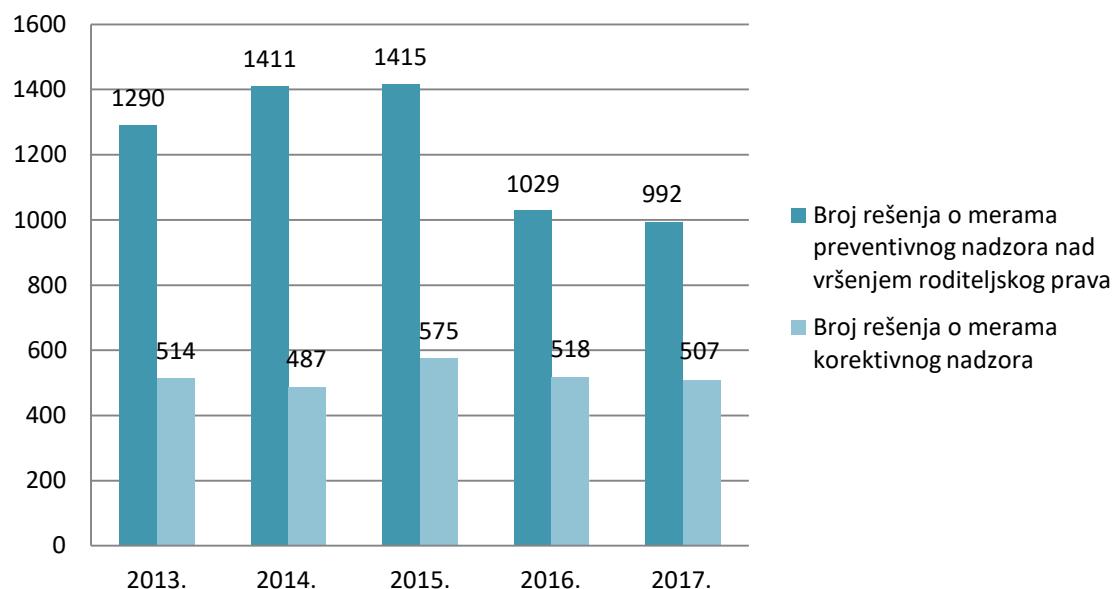
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 46 - Predlozi za lišenje roditeljskog prava, 2017.



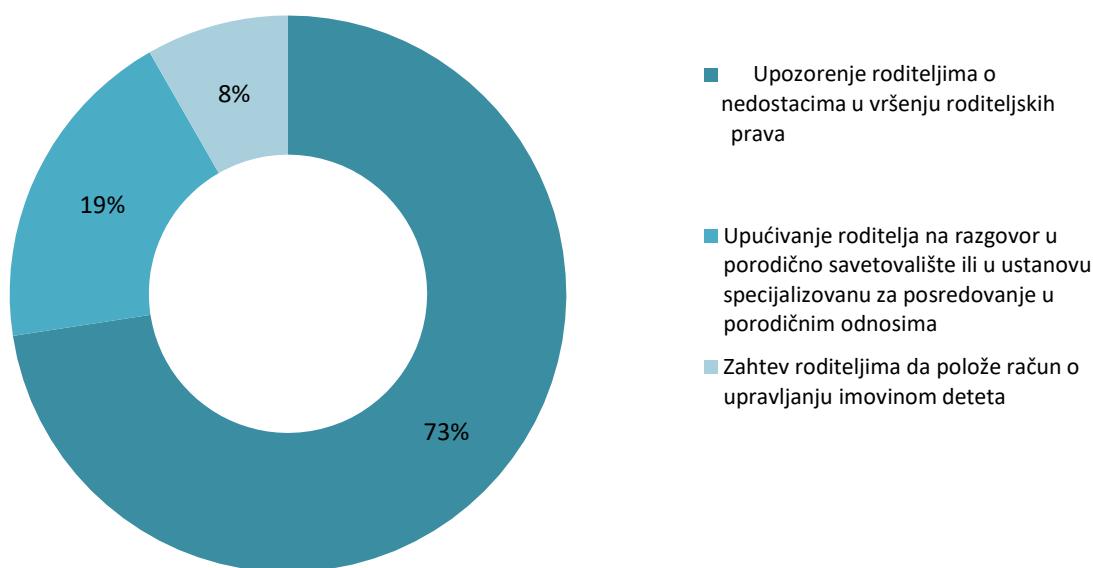
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 47 - Rešenja o merama nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, 2013 – 2017.



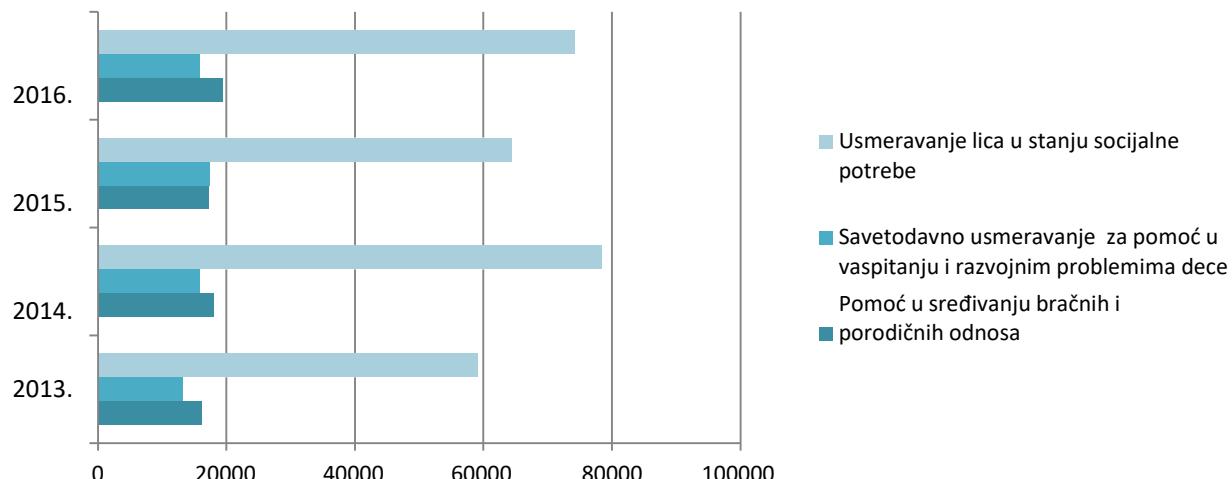
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 48 - Mere korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, 2017. (u %)



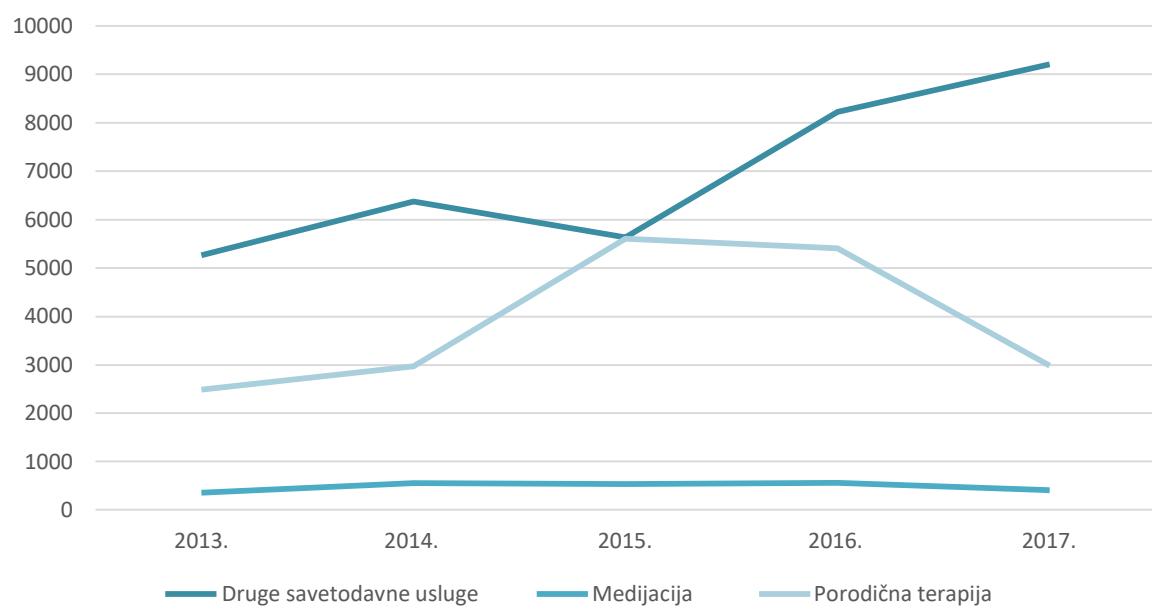
Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 49 - Savetodavno usmeravanje prema vrstama, 2013 - 2017.



Izvor: Izveštaj CSR

Grafikon 50 - Struktura uputa CSR za korišćenje savetodavno-terapijskih i socio-edukativnih usluga, 2013 - 2017.



Izvor: Izveštaj CSR

DECA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Deca sa smetnjama u razvoju, prema Zakonu o socijalnoj zaštiti (član 41), su korisnici usluga socijalne zaštite ako imaju smetnje u razvoju (telesne, intelektualne, mentalne, senzorne, govorno- jezičke, socio-emocionalne, višestruke), a njihove potrebe za negom i materijalnom sigurnošću prevazilaze mogućnosti porodice.

Pravo na dodatak za pomoć i negu drugog lica ima lice kome je zbog telesnog ili senzornog oštećenja, intelektualnih poteškoća ili promena u zdravstvenom stanju, neophodna pomoć i nega drugog lica da bi zadovoljilo svoje osnovne životne potrebe (član 92. Zakona o socijalnoj zaštiti).

Pravo na posebnu novčanu naknadu ima jedan od roditelja koji nije u radnom odnosu, a koji najmanje 15 godina neposredno neguje svoje dete koje je ostvarilo pravo na uvećani dodatak za pomoć i negu drugog lica u smislu st. 1 i 2 ovog člana, u vidu doživotnog mesečnog novčanog primanja u visini najniže penzije u osiguranju zaposlenih, kad navrši opšti starosni uslov za ostvarivanje penzije prema propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju, ako nije ostvario pravo na penziju (član 94. Zakona o socijalnoj zaštiti).

Sagledavanje položaja i potreba dece sa smetnjama u razvoju u sistemu socijalne zaštite otežano je nepostojanjem opšteprihvачene definicije dece sa smetnjama u razvoju, neujednačenim kriterijumima u različitim sistemima i neadekvatom evidencijom kao posledicom ovih nedostataka.

Deca sa smetnjama u razvoju u sistemu socijalne zaštite koriste različite usluge (novčana socijalna pomoć, jednokratne novčane pomoći, sporovi oko vršenja roditeljskog prava, podrška deci sa problemima u ponašanju, podrška žrtvama zanemarivanja i nasilja, itd.). Na osnovu postojeće evidencije o deci sa smetnjama u razvoju unutar sistema socijalne zaštite, izveštajem će biti prikazana deca sa smetnjama u razvoju koja ostvaruju sledeća prava i usluge:

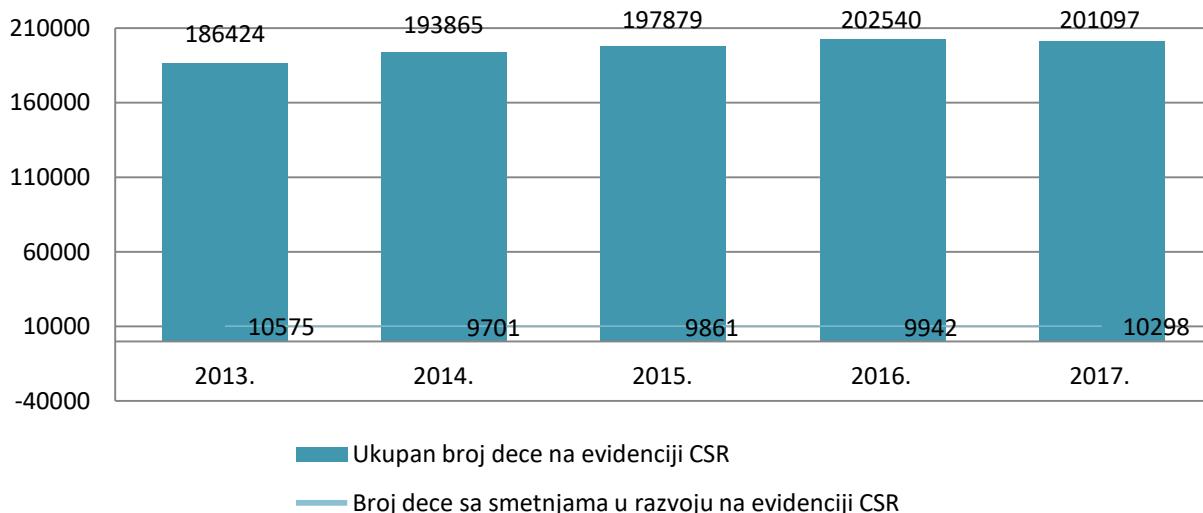
- *dodatak za tuđu negu i pomoć, uvećani dodatak za tuđu negu i pomoć i pomoć za osposobljavanje za rad,*
- *usluge domskog i porodičnog smeštaja.*

Pregled najvažnijih zapažanja:

- U toku 2017. godine na evidenciji CSR je 10.298 dete sa smetnjama u razvoju. Udeo dece sa smetnjama u razvoju u ukupnom broju dece na evidenciji CSR je 5%, što je na nivou učešća prethodnih pet godina (Grafikon 51).
- U polnoj strukturi dece sa smetnjama u razvoju u 2017. godini veće je učešće dečaka sa 59,7%, što je nastavak trenda od 2013. godine (Grafikon 52).

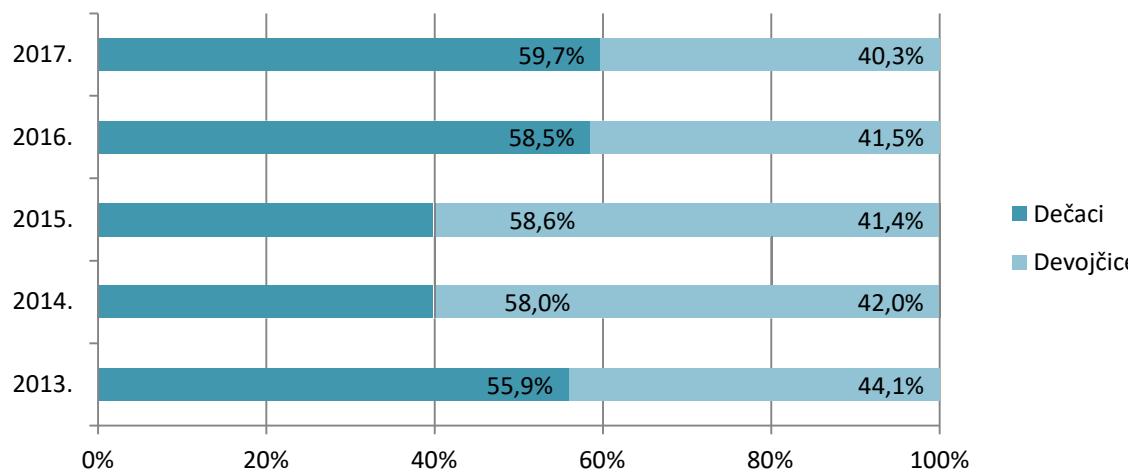
- Prema vrsti smetnje u razvoju na evidenciji CSR u 2017. godini dominiraju deca sa telesnim invaliditetom 41%, a potom deca sa intelektualnim 18,8% i višestrukim 18,8% smetnjama (Grafikon 53). Distribucija vrste smetnji u razvoju kod dece stabilna je od 2013. godine.
- Osnovni dodatak za pomoć i negu drugog lica je u 2017. godini koristilo 3.657 dece sa smetnjama u razvoju (Grafikon 54).
- Broj dece korisnika uvećanog dodatka za pomoć i negu drugog lica raste u periodu od pet godina (Grafikon 55). U posmatranom periodu, broj dece koja primaju uvećani dodatak pomoć i negu porastao je za 20,96%.
- U 2017. godini je nastavljen je trend smanjenja broja dece sa smetnjama u razvoju na domskom smeštaju u sistemu socijalne zaštite (Grafikon 56).
- Udeo dece sa smetnjama u razvoju na porodičnom smeštaju je u periodu 2012 – 2016. godine udvostručen (Grafikon 57), ali je i dalje nizak. Prema dostupnim podacima MRZBSP u 2016. godini ukupno 848, odnosno 15,9% dece na porodičnom smeštaju imalo je razvojne i zdravstvene smetnje. Reč je o deci koja su na osnovu zdravstvenih ili razvojnih smetnji, ostvarivala prava na osnovni i uvećani dodatak za pomoć i negu drugog lica ili naknadu za izdržavanje deteta.

Grafikon 51 – Deca sa smetnjama u razvoju na evidenciji CSR, 2013 – 2017.



Izvor: Izveštaji CSR

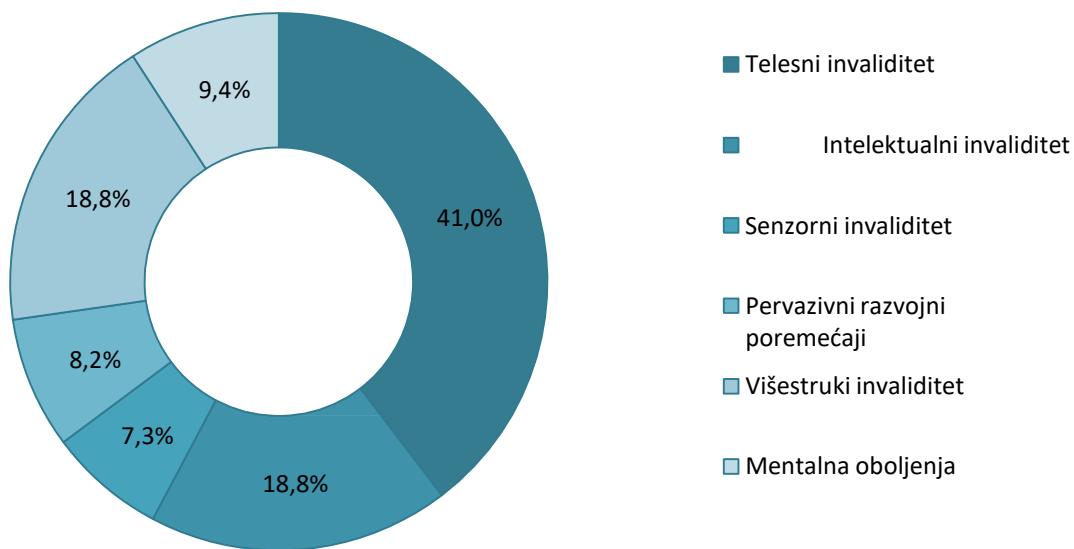
Grafikon 52 – Deca sa smetnjama u razvoju na evidenciji CSR prema polu, 2013 – 2017. (u %)



Izvor:

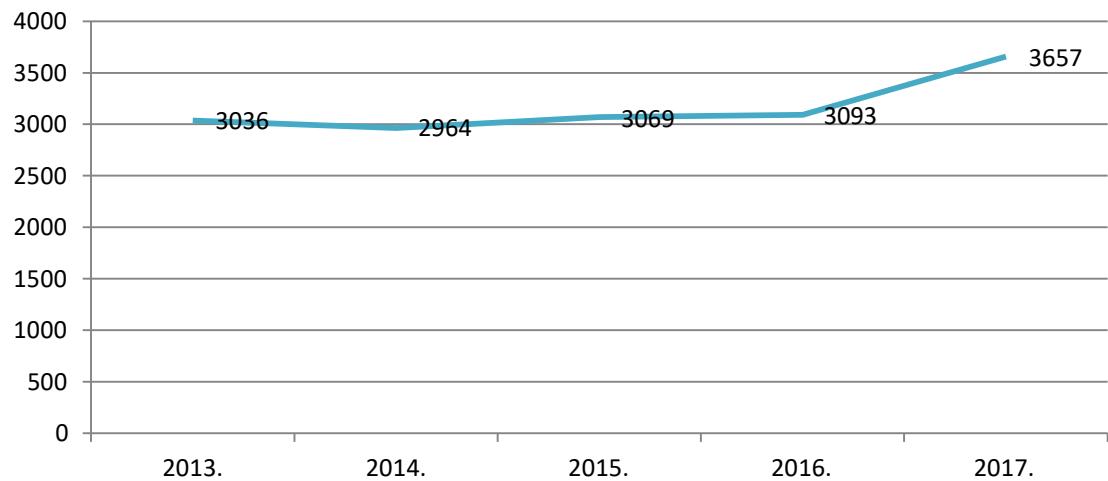
Izveštaji CSR

Grafikon 53 - Deca sa smetnjama u razvoju na evidenciji CSR prema vrsti smetnji, 2017. (u %)



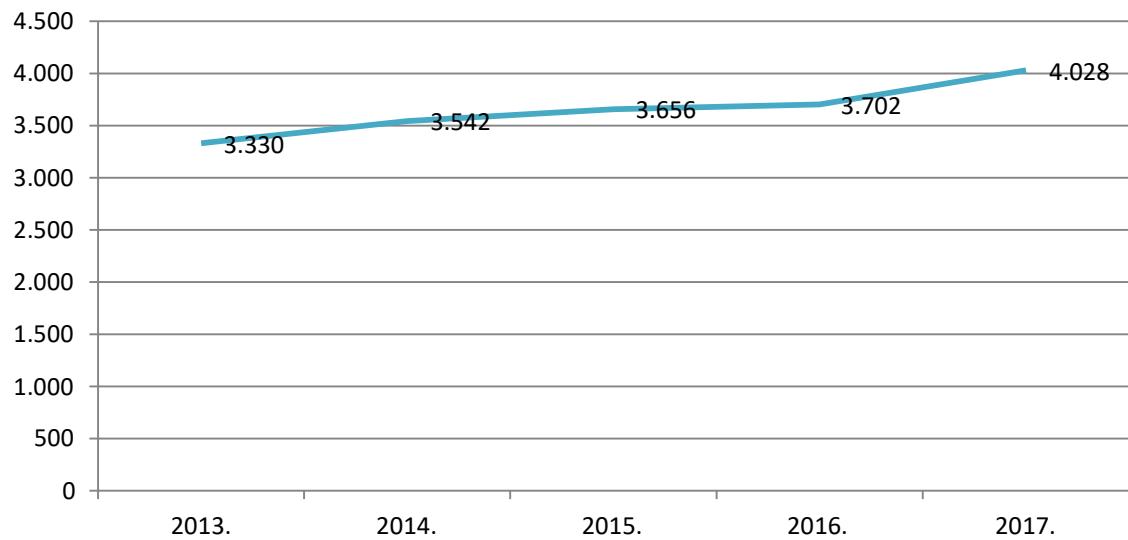
Izvor: Izveštaji CSR

Grafikon 54 – Deca korisnici osnovnog dodatka za pomoć i negu drugog lica, 2013 – 2017.



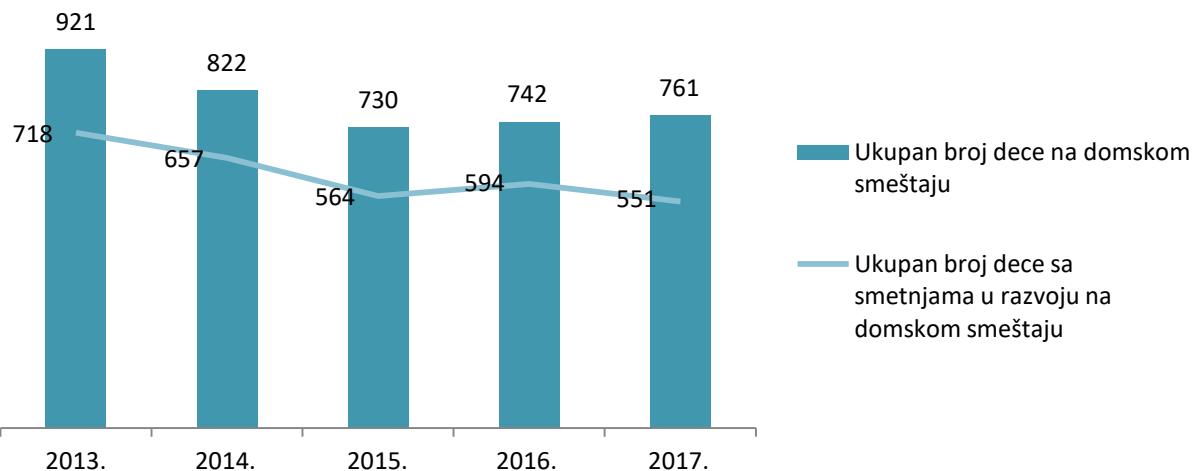
Izvor: MRZBSP

Grafikon 55 – Deca korisnici uvećanog dodatka za pomoć i negu drugog lica, 2013 – 2017.



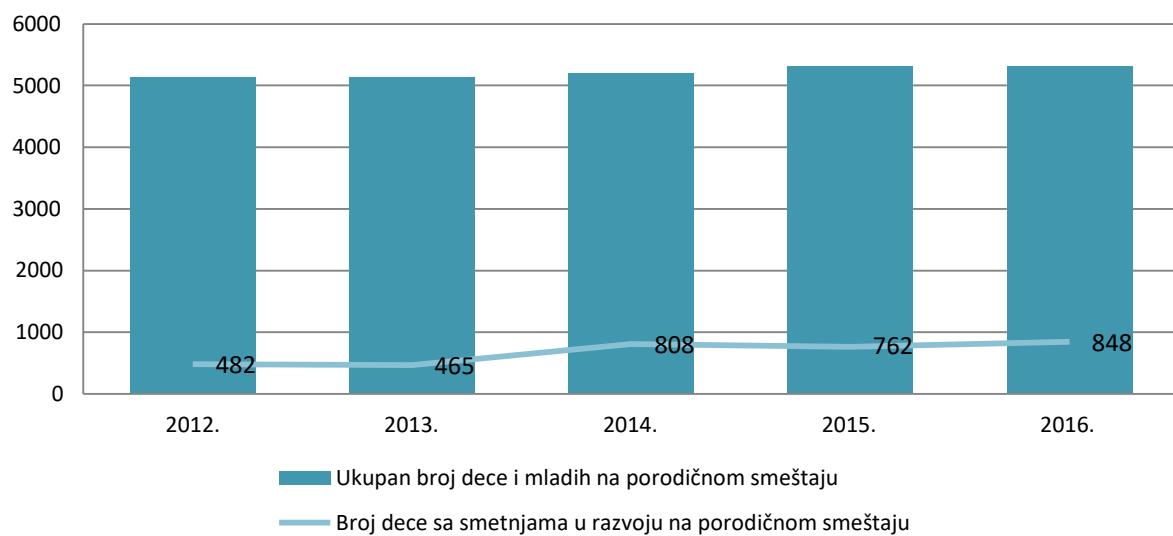
Izvor: MRZBSP

Grafikon 56 – Deca sa smetnjama u razvoju na domskom smeštaju, 2013 – 2017.



Izvor: MRZBSP

Grafikon 57 – Deca sa smetnjama u razvoju na porodičnom smeštaju, 2012 – 2016¹³.



Izvor: MRZBSP

¹³ Ovaj deo izveštaja odnosi se na podatke iz 2016. godine, jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

MATERIJALNO UGROŽENA DECA¹⁴

Korisnik prava ili usluga socijalne zaštite je pojedinac, odnosno porodica koja se suočava s preprekama u zadovoljavanju potreba, usled čega ne može da dostigne ili da održi kvalitet života ili nema dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a ne može da ih ostvari svojim radom, prihodom od imovine ili iz drugih izvora. Dete je korisnik sistema socijalne zaštite kada mu je usled porodičnih i drugih životnih okolnosti, ugroženo zdravlje, bezbednost i razvoj, odnosno ako je izvesno da bez podrške sistema socijalne zaštite ne može da dostigne optimalni nivo razvoja.

Novčana socijalna pomoć (NSP)

Pravo na novčanu socijalnu pomoć pripada pojedincu, odnosno porodici, koji svojim radom, prihodima od imovine ili iz drugih izvora ostvaruje prihod manji od iznosa novčane socijalne pomoći utvrđenog zakonom¹⁵. Pravo na novčanu socijalnu pomoć može ostvariti pojedinac, odnosno porodica:

- 1) ako nema drugih nepokretnosti, osim stambenog prostora koji odgovara potrebama pojedinca, odnosno porodice i zemljišta u površini do 0,5 hektara;*
- 2) ako pojedinac, odnosno član porodice nije prodao ili poklonio nepokretnu imovinu ili se odrekao prava na nasleđivanje nepokretne imovine ili ako je protekao period u kojem bi, od tržišne vrednosti nepokretne imovine koju je prodao, poklonio ili se odrekao prava na nasleđivanje, mogao obezbeđivati pomoć u smislu ovog zakona;*
- 3) ako pojedinac, odnosno član porodice ne poseduje pokretnu imovinu čijim korišćenjem ili otuđenjem, bez ugrožavanja osnovnih životnih potreba, može da obezbedi sredstva u visini šestostrukog iznosa novčane socijalne pomoći koja bi mu bila utvrđena po ovom zakonu u momentu podnošenja zahteva za novčanu socijalnu pomoć;*
- 4) ako pojedinac, odnosno član porodice nije zaključio ugovor o doživotnom izdržavanju (čl. 82, Zakon o socijalnoj zaštiti).*

Dečiji dodatak

Dečiji dodatak ostvaruje jedan od roditelja koji neposredno brine o detetu, koji je državljanin Republike Srbije, ima prebivalište na teritoriji Republike Srbije i ostvaruje pravo na zdravstvenu zaštitu preko Republičkog zavoda za zdravstveno osiguranje, za prvo, drugo, treće i četvrto dete po redu rođenja u porodici, od dana podnetog zahteva, pod uslovima predviđenih zakonom¹⁶.

¹⁴ Ovaj deo izveštaja odnosi se na podatke iz 2016. godine, jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

¹⁵ Zakon o socijalnoj zaštiti – član 81

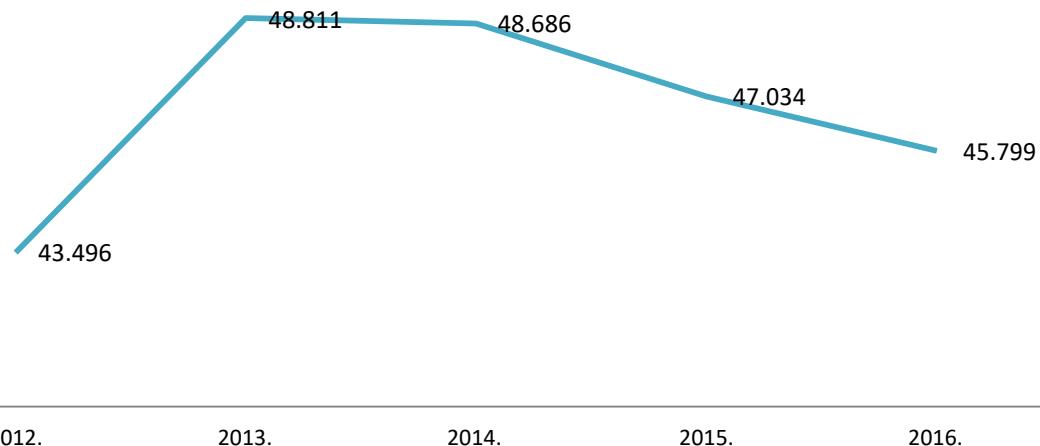
¹⁶ Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom – član 17

Pregled najvažnijih zapažanja:

- U periodu 2012 – 2016. godine nakon početnog porasta broja porodica sa decom koje koriste novčanu socijalnu pomoć u prve dve godine, u 2014. godini zabeležen je prekid trenda rasta i smanjenje broja porodica koje primaju NSP (Grafikon 58). Trend smanjenja broja porodica sa decom korisnika NSP nastavljen je i u 2016. godini.
- Ukupan broj porodica sa decom koje primaju NSP u 2016. godini iznosio je ukupno 45.799 porodica sa ukupno 92.135 dece (Grafikon 59).
 - Udeo dece korisnika NSP u ukupnom broju korisnika novčane socijalne pomoći je od 2012. godine u blagom padu, a u 2016. godini je iznosio 36% (Grafikon 60).
- Udeo porodica sa decom u ukupnom broju porodica koje koriste NSP u 2016. godini iznosi 45% i takođe se kreće u okviru vrednosti iz prethodnih godina (Grafikon 61). Povećanje udela porodica sa decom nakon zakonskih promena 2011. godine u stručnoj javnosti objašnjeno je kao posledica promene skala ekvivalencija¹⁷.
- U 2016. godini 17.958 jednoroditeljskih porodica ostvarivalo je pravo na novčanu socijalnu pomoć. U ukupnom broju porodica sa decom koje primaju NSP, udeo jednoroditeljskih porodica u 2016. godini iznosi 18% (Grafikon 62).
- U 2016. godini je nastavljeno smanjenje broja dece i porodica koje ostvaruju pravo na dečiji dodatak (Grafikon 63). Broj dece korisnika je smanjen za 9,1%, a broj porodica korisnika za 9,4%. Dečiji dodatak je u 2016. godini ostvarilo ukupno 348.114 dece i 184.084 porodica.
- U strukturi dece za koju se ostvaruje dečiji dodatak u 2016 godini, dominira udeo prvorodjene dece sa 43,2%, dok je kontinuirano najmanji udeo četvorođene dece sa 4,7% (Grafikon 64), što korespondira sa distribucijom dece po redosledu rođenja u opštoj populaciji. Ovakva struktura je nepromenjena je od 2012. godine.

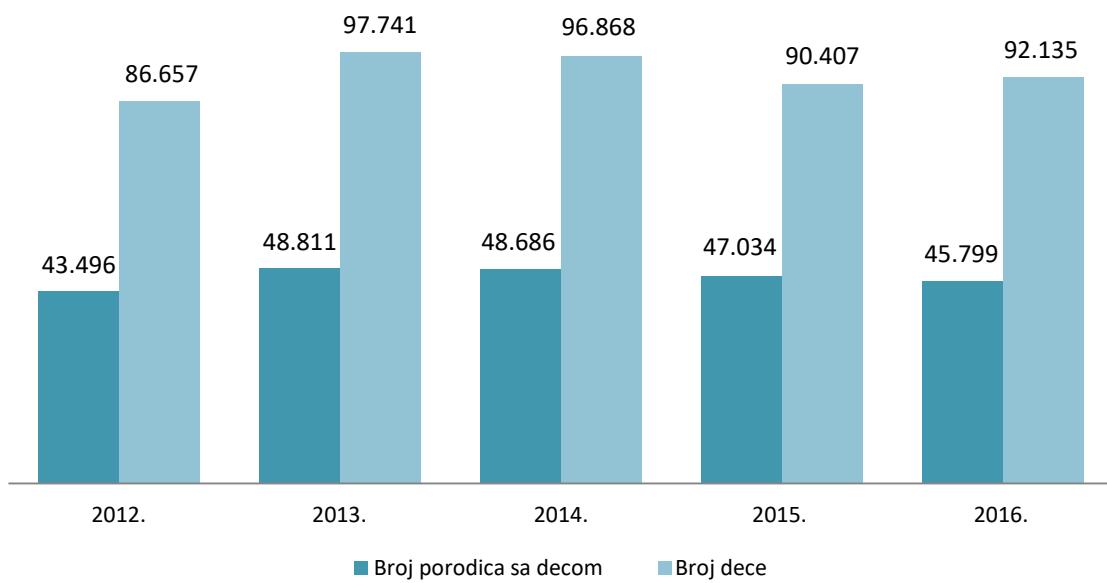
¹⁷ Koje su „na početku prethodne decenije iznosile, na primer, za četvrtog i petog člana domaćinstva svega 0,1, dok se šesti član nije uopšte vrednovao“, Matković, Mijatović, Stanić 2013.

Grafikon 58 – Broj porodica s decom korisnika NSP, 2012 – 2016.



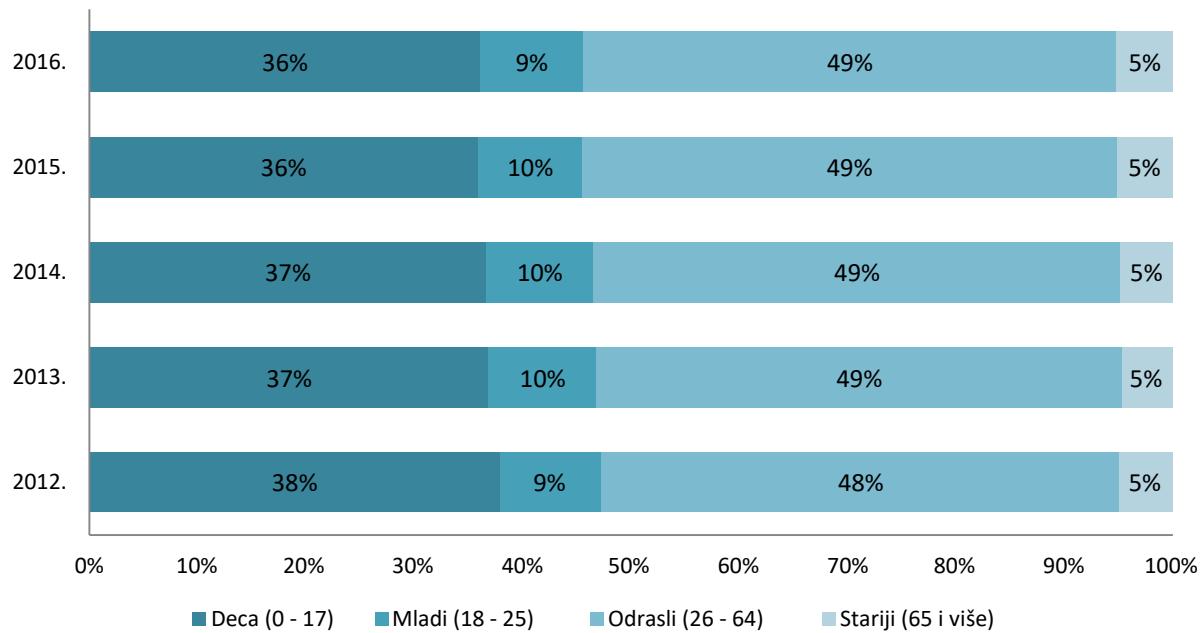
Izvor: MRZBSP

Grafikon 59 – Broj dece i broj porodica s decom korisnika NSP, 2012 – 2016.



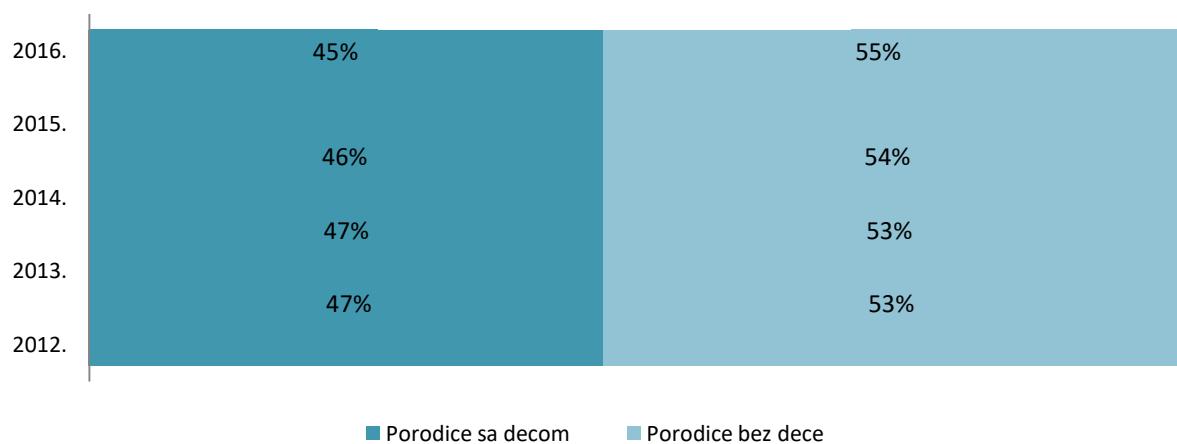
Izvor: MRZBSP

Grafikon 60 – Korisnici NSP prema starosti, 2012 – 2016. (u %)



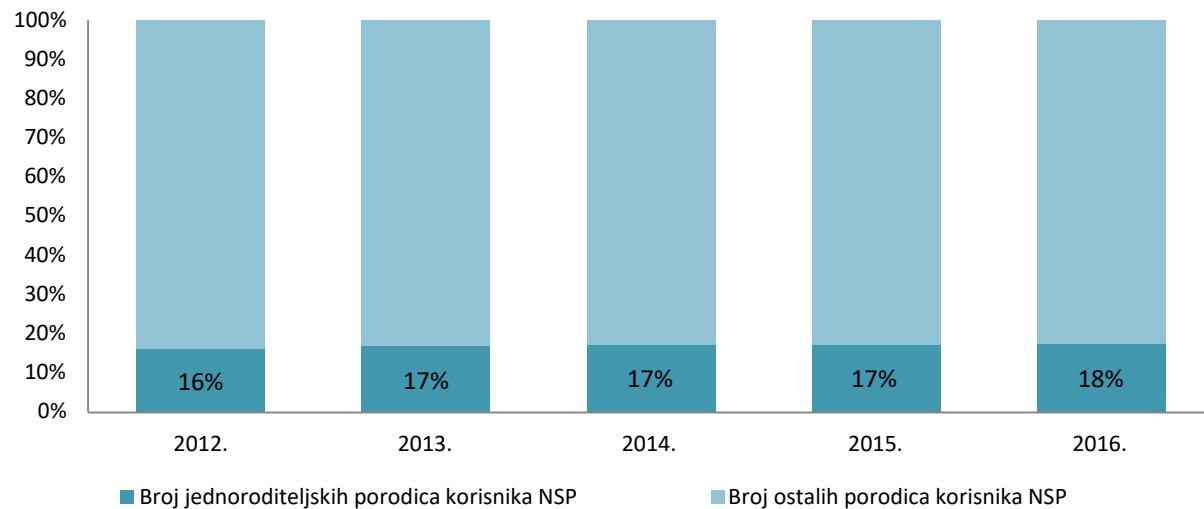
Izvor: MRZBSP

Grafikon 61 – Struktura porodica korisnika NSP, 2012 – 2016. (u %)



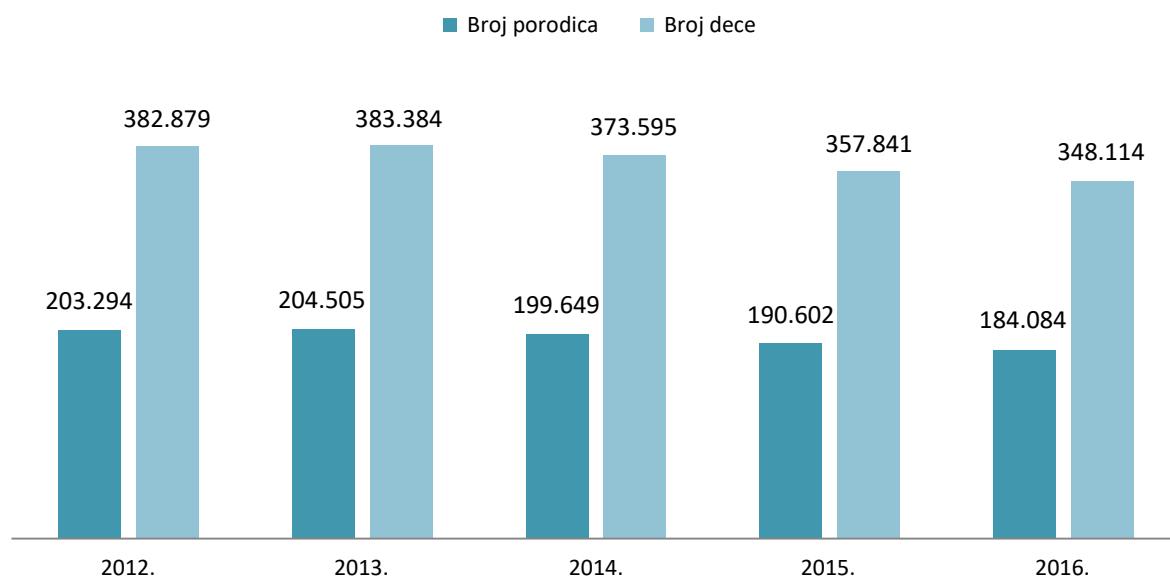
Izvor: MRZBSP

Grafikon 62 – Udeo jednoroditeljskih porodica u ukupnom broju porodica korisnika NSP, 2012 – 2016. (u %)



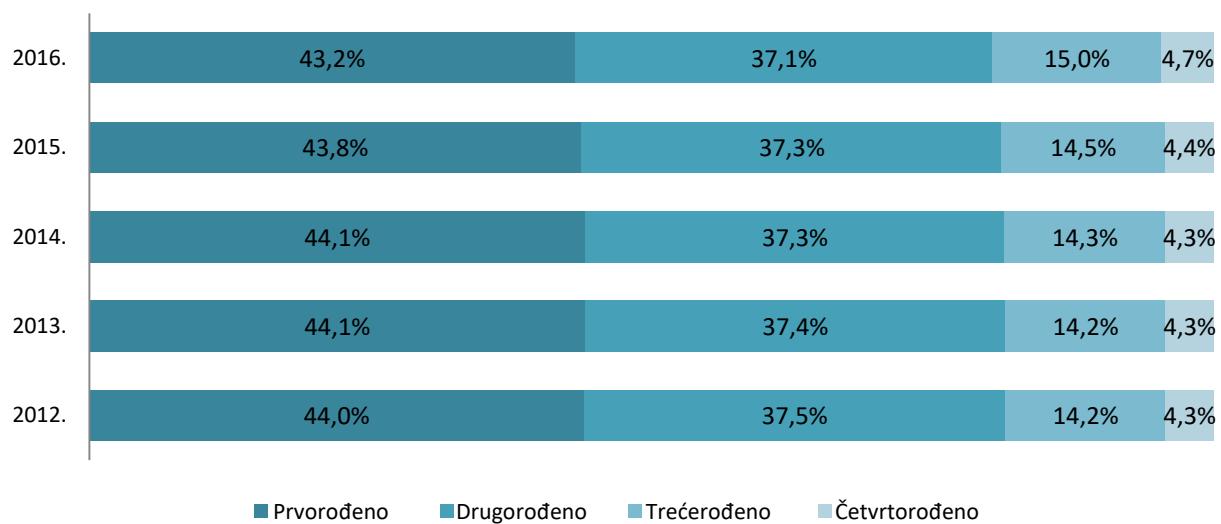
Izvor: MRZBSP

Grafikon 63 – Broj dece i njihovih porodica korisnika dečijeg dodatka, 2012 – 2016.



Izvor: MRZBS

Grafikon 64 – Deca korisnici dečijeg dodatka prema redosledu rođenja, 2012 – 2016. (u %)



Izvor: MRZBSP

IZDACI ZA DEČIJU ZAŠTITU IZ BUDŽETA REPUBLIKE SRBIJE¹⁸

Skupom izdataka za dečiju zaštitu iz budžeta Republike Srbije obuhvaćeni su iznosi za novčana davanja i angažovana sredstva za pružanje usluge smeštaja.

U grupu izdataka kroz novčana davanja svrstavaju se:

1. *Novčana socijalna pomoć namenjena porodicama sa decom*
2. *Dečiji dodatak*
3. *Dodatak za pomoć i negu drugog lica*
4. *Roditeljski dodatak*
5. *Naknada zarade za vreme porodiljskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta*
6. *Naknada troškova boravka u predškolskoj ustanovi (dece bez roditeljskog staranja i dece sa smetnjama u razvoju)*

U grupu angažovanih sredstava za pružanje usluga smeštaja svrstavaju se:

1. *Izdaci za smeštaj dece u ustanove socijalne zaštite*
2. *Izdaci za porodični smeštaj dece*

Naknada zarade ne predstavlja mera socijalne politike, već služi usklađivanju rada i roditeljstva. Međutim, u postojećim okolnostima ova mera ima i populacioni karakter, jer omogućava roditeljima, odnosno budućim roditeljima da dostignu željeni broj dece u porodici. Ovo stoga jer majka, odnosno otac deteta, ukoliko ispunjavaju zakonom propisane uslove mogu ostvariti pun iznos naknade zarade (ugovorenu zaradu uvećanu za minuli rad) u trajanju od 365 dana od rođenja prvog i drugog deteta, odnosno dve godine za rođenje trećeg i svakog narednog deteta. Kada je reč o naknadi koja se odnosi na odsustvo sa rada radi posebne nege deteta, a koja se može ostvariti ukoliko dete ima smetnje u psihofizičkom razvoju važno je napomenuti da se pun iznos naknade zarade, pod zakonom propisanim uslovima, isplaćuje do navršenih pet godina života deteta.

Roditeljski dodatak takođe nije mera socijalne, već populacione politike. Ostvaruje ga majka za rođenje prvih četvoro dece (u posebnim okolnostima otac deteta). Kao instrument populacione politike treba da doprinese dostizanju željenog broja dece u porodici i poboljšanju nataliteta u Republici Srbiji.

Pregled najvažnijih zapažanja:

- Ukupni izdaci za dečiju zaštitu iz budžeta RS u 2016. godini iznosili su 63,44 milijarde dinara, što predstavlja povećanje od 1% u odnosu na prethodnu godinu (Tabela 65).

¹⁸ Ovaj deo izveštaja odnosi se na podatke iz 2016. godine, jer podaci za 2017. godinu nisu bili dostupni

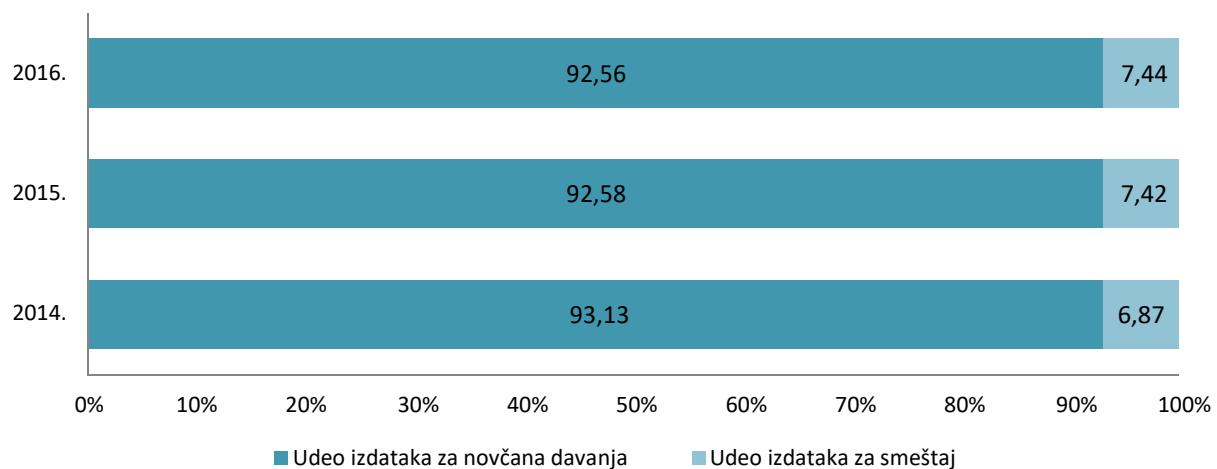
- U ukupnim izdacima za dečiju zaštitu iz budžeta RS u 2016. godini novčana davanja su učestvovala sa udelom od 92,56% (Grafikon 66).
- Kao i u prethodnim godinama, u novčanim davanjima koja imaju uticaj na poboljšanje položaja dece u 2016. godini sa 51,83% dominiraju izdaci za naknadu zarada za vreme porodiljskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta, zatim izdaci za dečiji dodatak sa 21,19%. Izdvajanja za novčanu socijalnu pomoć učestvuju sa 12,31%, a roditeljski dodatak sa 12,30% (Grafikon 67).
- U izdacima za smeštaj dece u okviru sistema socijalne zaštite, porodični smeštaj zauzima ideo od 72,2%, dok se preostali ideo od 27,8% odnosi na smeštaj dece u ustanove socijalne zaštite (Grafikon 68). Isti odnos je zabeležen i prethodnih godina. Iznos za izdvajanja za porodični smeštaj prikazan u Tabeli 65, obuhvata nekoliko naknada i prava, a između ostalog i naknadu za izdržavanje svih korisnika (dece, mlađih, odraslih i starijih lica), jer Sektor za ekonomsko- finansijske poslove Ministarstva nije bio u mogućnosti da izdvoji naknadu za izdržavanje dece od ukupnih izdataka za sve korisnike.

Tabela 65 – Vrsta i iznosi izdataka za dečiju zaštitu iz budžeta RS u 2016. (u RSD)

Vrsta izdataka	Iznos u 2016. (u RSD)
Novčana socijalna pomoć	7.226.387.904,00
Dečiji dodatak	12.446.146.266,27
Dodatak za negu i pomoć drugog lica (osnovni i uvećani)	1.297.576.915,44
Roditeljski dodatak	7.221.655.852,00
Posebna novčana nadoknada	82.591.710,40
Naknada zarade za vreme porodiljskog odsustva, odustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta	30.435.281.932,63
Naknada troškova boravka u predškolskoj ustanovi (za decu bez roditeljskog staranja i decu sa smetnjama u razvoju)	13.380.135,17
Ukupno za novčana davanja	58.722.948.715,91
Smeštaj u ustanovu socijalne zaštite	1.313.637.000,00
Porodični smeštaj	3.407.458.582,63
Ukupno za smeštaj	4.721.095.582,63
UKUPNI IZDACI	63.444.044.298,54

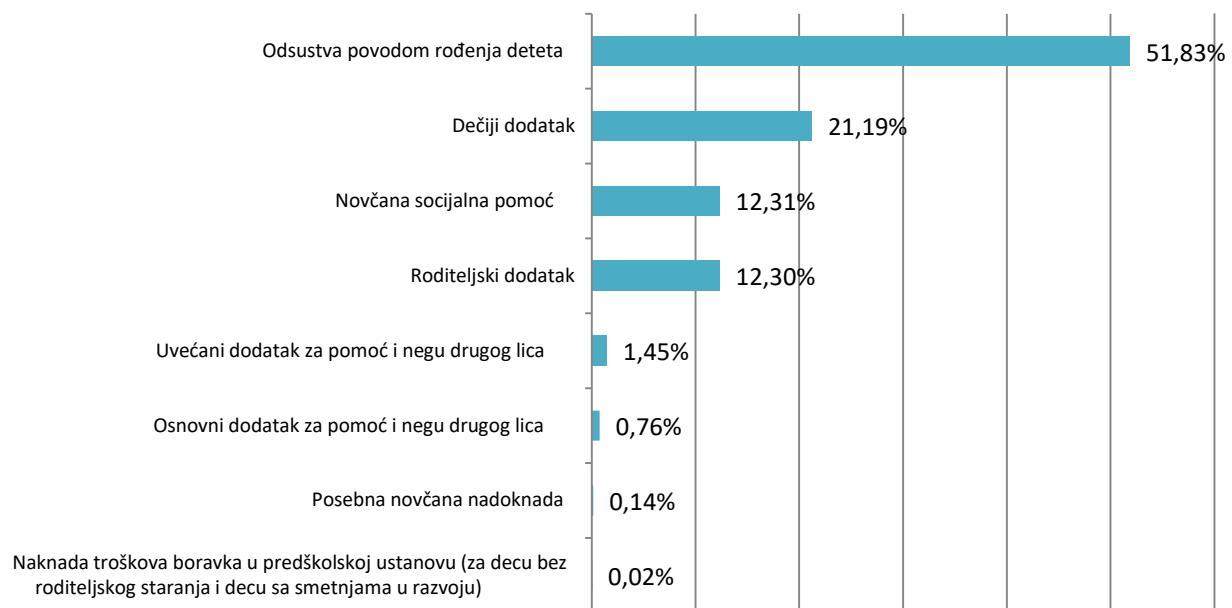
Izvor: MRZBSP

Grafikon 66 – Struktura izdataka za dečiju zaštitu iz budžeta RS prema grupama izdataka u 2015. (u %)



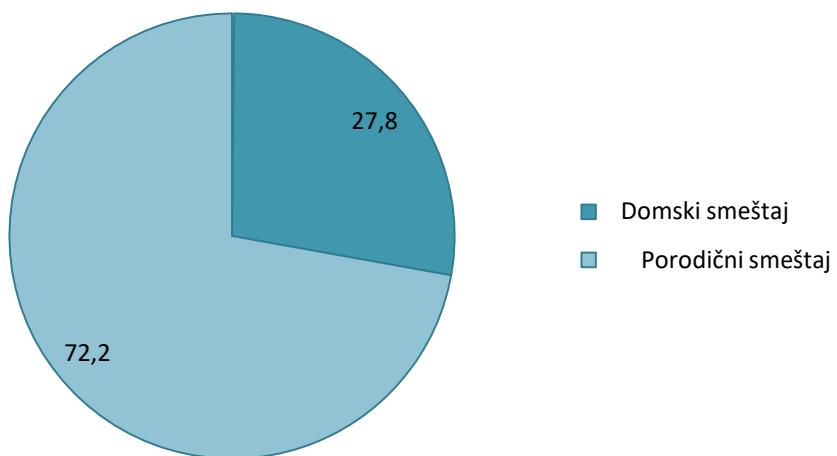
Izvor: MRZBSP

Grafikon 67 – Struktura novčanih davanja za dečiju zaštitu iz budžeta RS u 2016. (u %)



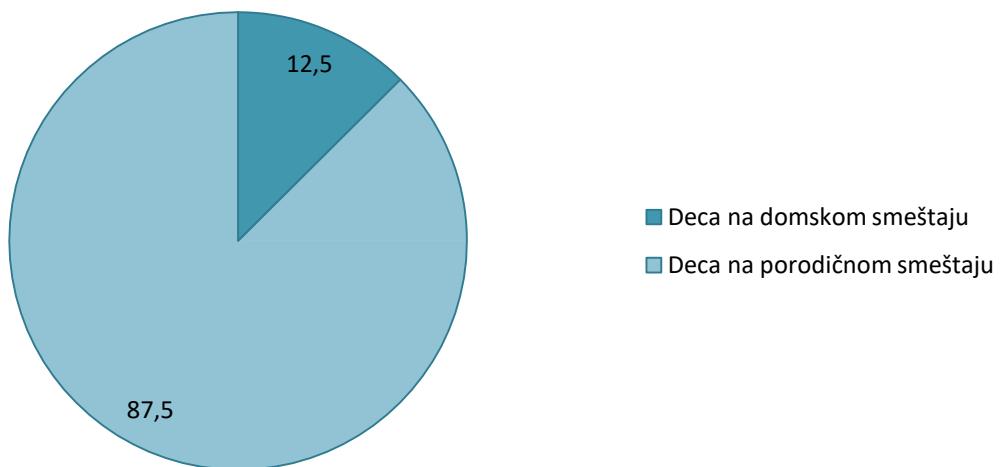
Izvor: MRZBSP

Grafikon 68 – Struktura izdataka iz budžeta RS za smeštaj dece prema vrsti smeštaja u 2016. (u %)



Izvor: MRZBSP

Grafikon 69 – Struktura dece korisnika usluga smeštaja SZ prema vrsti smeštaja u 2016. (u %)



Izvor: MRZBSP